

MİLLÎ MÜCADELE'DE MEHMET AKİF (ERSOY) BEYİN FAALİYETLERİ

Yrd. Doç. Dr. Yaşar SEMİZ*
Yrd. Doç. Dr. Osman AKANDERE**

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Mondros Mütarekesi ile akta kalan son Türk-İslâm Devleti'nin de tehlikeye düştüğünü gören illî şair Mehmet Akif, hem İstanbul'da bulunduğu süre içinde, hem de Anadolu'ya geçtikten sonra büyük bir gayretle vatanın her türlü işgal ve skidan kurtarılması için çalışmıştır. Bu gaye ile Mustafa Kemal Paşanın lepleri doğrultusunda Anadolu'nun çeşitli vilâyetlerinde büyük bir coşu ile milletimize vaaz ve nasihatlerde bulunmuş; art niyetlilerin oyunlarıyla gelmemeleri, tefrikaya düşmemeleri ve başarılı olmak için daima birlik ve beraberlik içinde olmalarını istemiştir.

Geri kalan zamanlarında da boş durmayan Mehmet Akif, Burdur Milletvekili sıfatı ile I.Meclisin çalışmalarına katkıda bulunmuş; başyazarlığını da yaptığı Sebilürreşad Gazetesi'nde yazdığı şiir ve makaleleri ile Millî Mücadele'ye tam destek vermiştir.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele, Mustafa Kemal Paşa, Mehmet Akif, Sebilürreşad, Anadolu.

* Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi.

** Selçuk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğretim Üyesi.

ABSTRACT

Following the Mondros Truce, Mehmet Akif realized that what is left behind as a Muslim Turkish land has falling into a great danger. So, while in Istanbul and after that in Anatolia, he carried on at most effort to save the country from all forms of colonization and bondage. With bearing these facts in mind, and along the wishes of Mustafa Kemal Pasha, Mehmet Akif began his efforts of enlightening the public in many provinces of Anatolia through religions sermons. In his sermons he wanted the public to be aware of the enemies provocations, not to fall in disarray, and in order to be successful they need to be united.

Even in his spear time Mehmet Akif still kept his efforts going, when he was elected as a deputy for the province of Burdur, he contributed to the works of the first parliament. Through his articles and poetry that he published in Sebilürresad newspaper to which he was the editor, Mehmet Akif contributed a great deal for the national struggle.

Key Words

Millî Mücadele (National Struggle), Mustafa Kemal Pasha, Mehmet Akif, Sebilürresad, Anatolia.

A. Millî Mücadele'nin Başlarında Mehmet Akifin Görüşleri ve Bazı Faaliyetleri

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile birlikte son Müslüman Türk Devletinin de parçalanmak istendiğini anlayan Anadolu halkı bu duruma engel olabilmek için Mütarekenin imzalanmasının daha ilk haftasında Anadolu'da resmen olmasa da fiilen Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Heyeti Osmaniyesi, Kars Millî İslâm Şûrası (daha sonra Cenûb-î Garbı Kafkas Cumhuriyeti), İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti gibi teşkilât-ları oluşturmaya başladı.

Mütarekeden sonra Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları da vatanın kurtarılması yolunda projeler üretiyorlardı. Bu cümleden olmak üzere Mustafa Kemal Paşa, görevlendirildiği 9. Ordu Müfettişliği vazifesi için Samsun'a hareket etmeden önce vedalaşmak için gittiği Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nde (Genel Kurmay Başkanlığı) eski ve yeni Genelkurmay başkanları olan Fevzi (Çakmak) ve Cevat (Çobanlı) Paşalarla görüşerek Anadolu'da girilecek millî bir hareket için beş maddelik bir program hazırladılar¹. Bu programa göre özetle, Anadolu'da yer yer ve birbirinden bağımsız olarak faaliyet gösteren Millî direniş teşkilâtları birleştirilerek Millî bir kuvvet (Kuvay-ı Millîye) teşkil edilerek Millî Mücadele vücudunda getirilecek ve zamanı geldiğinde de karşı taarruza geçilecekti. Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçtikten sonra bu fikirler doğrultusunda hareket ederek 21-22 Haziran 1919 tarihinde Amasya Genelgesi'ni yayımlayarak vatanın ve milletin tehlikede olduğunu, İstanbul Hükümeti ve Sultanın bir şey yapacak durumda olmadığını vurguladıktan sonra bu tehdit ve tehlikeden ancak milletin azim ve kararlılığı ile kurtulabileceğini belirtti. Ardından 23 Temmuz'da Erzurum Kongresi toplandı. Burada vatanın bölünmezliği vurgulandıktan sonra, böyle bir tehlike karşısında fiili direnmenin esas olduğu açıklandı. Nihayet 4 Eylül'de Sivas Kongresi açıldı. Bu arada İstanbul Hükümeti kongreleri yasakladı. Mustafa Kemal

¹ Süleyman Külçe, *Mareşal Fevzi Çakmak*, Birinci kitap, İstanbul 1953, s.108-109; Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk'ün Hayatı ve Eseri I*, Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar, Ankara 1970, s.302.

Paşa ve Rauf Beyin tutuklanmaları kararını valiliklere bildirdi. Millî örgütlenmenin engellenmesi için İngiliz Muhibbileri Cemiyeti, Teali-i İslam Cemiyeti (İslâmî Yükseltme Derneği) gibi İstanbul Hükümeti destekli teşkilâtlar oluşturuldu. Ancak ne Millî teşkilâtlar durdurulabildi ne de bu teşkilâtların öncülük eden Mustafa Kemal ve arkadaşları tutuklanabildi.

Anadolu'da bu gelişmeler olurken, Mehmet Akif, işgal edilmiş olan İstanbul'daki olayları izlerken büyük bir ızdırap çekiyordu. Hele bazı kişilerin Anadolu'da başlamış olan Millî Mücadele'ye saldırmalarına hiç tahammül edemiyor ve bu kanaatte olanlara ciddi tepki duyuyordu. Onun bu yöndeki bir tepkisini Kurun Gazetesi başyazarı Âsım Us şöyle naklediyor. *"Anadolu hareketinin ilk başladığı sıralarda idi. Bir gün Bâbüâlî caddesinde Sebilürreşad idarehanesinde birkaç kişi konuşuyordu. Hâzirundan biri Anadolu hareketinin bir İttihatçılık eseri olduğunu söyledi. O zamana kadar düşünceli bir tavır içinde hemen hiçbir şey söylemeyen merhum Akif birdenbire heyecanlandı; bu sözü söyleyene dönerek: -Hayır; Artık buna da İttihatçılık denemez. Bu memleket meselesidir. Buna herkes el birliğiyle sarılmalıdır."* dedi.²

Akif'in İstanbul'da bulunduğu süre içinde en çok canını sıkan konulardan biri de hiç şüphesiz bazı basın ve aydın zümrenin "Mandaterlik" istemesidir³. Onun endişesi mandaterliğin gerçekleşeceği düşüncesinden değil fakat bu tür fikirlerin Anadolu'da başlamış olan Millî mukavemeti kıracağı korkusundandır. O, kendi kendisine şöyle düşünmüş olsa gerek. "İngiliz Muhibleri" adıyla kurulan ve bizi bu milletin kötülüğüne teslim etmek isteyen adamların hain ve kötü kişiler olduğunu Türk halkı hemen an-

2 Eşref Edip Fergan, **Mehmed Akif, Hayatı ve Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları** c.1, İstanbul 1938, s.675. Ayrıca bak. M.Ertuğrul, Düздаğ, **Mehmed Akif Ersoy**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996, s.251.

3 Manda isteyenlere göre mesele şundan ibaretti. Madem ki galip devletler Osmanlı Devletini parçalayacaklar, o halde top yekun bir devletin mandaterliğini kabul ederek devletimizin parçalanmasını önleyebiliriz. Mandaterliği kabul edeceğimiz devlet yeni dünya devleti olmalı. Çünkü yalnız Amerikalılardır ki, çok iptidai yaşayan Osmanlıları medenî bir halk haline getirecek hükümet kurmağa kadirdir. Yalnız bu Amerikalılardır ki, diğer devletlerin bu topraklar üzerinde rekabetlerine son verebilir.

layacaktır. Fransız mandasını isteyenler ise, beş, on züppeden ibaret. Bunların tesirleri hiç olmayacaktır. Halbuki Amerikan mandaterliği isteği öyle değil. Osmanlı İmparatorluğu Amerika'ya harp ilân etmediği için onlar memleketimiz hakkında kimseyi kesmemişler ve böylece halk arasında kin toplamamışlardır. İstanbul'da bu tezi savunan gazeteler de vardır. Bunların arasında memleketi sevdiklerine şüphe edilmeyecek olanlar da mevcuttur. Ya onlar Anadolu'da başlayan mukavemet hareketini kırarlarsa... Halimiz ne olur."⁴ Bu endişe iledir ki Akif "...Türklerin 25 asırdan beri istiklâllerini muhafaza etmiş oldukları tarihen müspet bir hakikattir. Halbuki Avrupa'da bile mebde-i istiklâli bu kadar eski zamandan başlayan bir millet yoktur. Türk için istiklâlsiz hayat müstahîldir. Tarih de gösteriyor ki Türk, istiklâlsiz yaşayamamıştır" diyecektir.⁵

Mondros Mütarekesi'nden sonra İzmir'de Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti kurulmuştu.⁶ İzmir'in işgalinden sonra Ege Bölgesinde Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak adıyla yapılan örgütlenmeler hızlanmış ve direnme güçleri oluşturulmaya başlanmıştı.

29 Haziran 1919'da Ayvalık'ın Yunanlılar tarafından işgali Balıkesir bölgesinde halkın kaygılarını arttırdı. Yunan işgalinin başlaması ile birlikte Millî Mücadele'nin ilk örgütlü direnişi de Ayvalık'ta 172. Alay Komutanı Yarbay Ali Çetinkaya tarafından gerçekleştirildi. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşanın aynı gün verdiği emirle 17. Kolordu Komutanlığı Tekirdağ'dan Balıkesir'e nakledildi. Haziranın ilk haftası içinde de Balıkesir'de Kuva-yı Millîye örgütü kuruldu. Bölgede Millî direnişi genişletmek ve daha iyi organize etmek amacıyla ilk toplantı Haziran sonlarında yapıldı. Ardından da 26 Temmuzda İkinci Balıkesir Kongresi toplandı. Kongre, düşmanı yurttan kovuncaya kadar mücadele kararını aldı⁷.

4 M.Emin Erişirgil, *Mehmet Akif- İslamcı Bir Şairin Romanı*, Ankara 1956, s.402.

5 "Manda Meselesi", *Sebilürreşad*, 21 Ağustos 1335 (1919), No 437-438.

6 6 Kasım 1918 Cumartesi günü İtilâf Devletleri donanmasının İzmir Körfezi'ne demirlediği gün temelleri atılan bu cemiyet 1 Aralık 1918 günü tüzüğünü vilâyete vererek resmîyet kazandı.

7 Hacım Muhiittin Çankılı, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri*, Ankara 1967, s.26.

B. Mehmet Akif'in Balıkesir Seyahati ve Zağanos Paşa Camii'nde Verdiği Vaaz

Balıkesir'de Mehmet Akif'in dostları da vardı. Bunlardan Hasan Basri (Çantay) "Ses" adında haftalık bir gazete yayınlıyordu. Bu gazetenin daha 21 Teşrinisani 1918 tarihli sayısında "Yeis-Bedbinlik" başlıklı ve Mehmet Akif imzalı bir yazı yayımlanmıştı⁸. Bu gelişmenin ardından 1920 yılı Ocak ayının sonu, ya da Şubat ayının ilk haftasında⁹ Mehmet Akif Balıkesir'e gitti.

Mehmet Akif'in yakın dostu ve Sebilürreşad mecmuasının sahibi Eşref Edip Akif'in Balıkesir'e gidişini şöyle naklediyor: "Bütün o ümitsizlik içinde Üstad bir an fütura düşmedi. O bu milletin istiklâlsiz kalacağını hatırına bile getirmiyordu. Ayvalık'ta, Karasi'de (Balıkesir) başlayan Harekât-ı Milliye'nin mutlaka büyüyeceğine, bütün memlekete yayılacağına imanı vardı.

O taraflarda bir avuç kahramanın müdafaası, bu güzel topraklar için canlarını siper etmesi Üstad üzerinde büyük tesir husule getirmişti.

-Bir gün baktım, idarehaneye çok heyecanlı geldi:

-Haydi hazırlan, gidiyoruz, dedi

-Nereye?

-Harekât-i Milliye'nin başladığı cepheye. Artık burada duramıyorum" dedi¹⁰.

Balıkesir Cephesi'nde millî müdafaayı bizzat gören ve Millî Mücadele'yi "büyük bir gaza" telâkki eden Mehmed Akif, burada son derece heyecanlanarak "zafer yolu bu yoldur" demekten kendisini alamaz.

Mehmet Akif Balıkesir'de iken kendisinden şehrin en büyük camii olan Zağanos Paşa'da halka vaaz etmesini istediler. O, gördüklerinden sonra böyle bir teklifi memnuniyetle kabul etti. Akif'in vaaz edeceği Cu-

⁸ Zeki Sanhan, **Mehmet Akif**, Kaynak Yay. İstanbul 1996, s.100.

⁹ Tahir Alangu'nun 100 Ünlü Türk adlı kitabında Balıkesir'e gidiş tarihi Şubat 1920 olarak verilmektedir. Bkz. Tahir Alangu, **100 Ünlü Türk**, Milliyet yay., İstanbul 1974, s.1024.

¹⁰ Eşref Edip, **Mehmet Akif Hayatı-Eseri**, 2.bs., İstanbul 1962, s.128

ma günü, Zağanos Paşa Cami'ine cemaat sığmamış dışarıya da hasırlar serilmişti. Akif, kürsüye çıktı ve konuşmasına Kur'an'dan Âli İmran sûresinin 103 ayetini okuyarak başladı¹¹. Ve ardından

*"Cihan alt üst olurken seyre baktın öyle durdun ya,
Bugün bir serserisin, derbedersin kendi yurdunda!"*¹²

diye devam eden manzumesini okudu ve bunu şöyle açıkladı.

"Evet, biz Müslümanlar, dünya çalışıp didinirken, her gün her alanda biraz daha aşamalar kaydederken, biz onlara seyirci gibi baktık. Özellikle bu son yıllarda başımıza birçok felaketler yağdı. Halen da çilemizi doldurmuş değiliz. Sebebi; din işlerinde olduğu gibi, dünya işlerinde de gevşek davranmamızdır.

Hayat herkesin hakkıdır... Fakat hangi hak olursa olsun, savunulmadıkça sahibine, hiçbir yarar sağlamaz... Biz Müslümanlar tıpkı yürümeyen çocuklar gibi emeklemeye çalışırken bir de baktık ki etrafımızdaki devletler, göklerde uçuyorlar... Berlin'den havalanıp Trabzon'a iniyorlar. Biz ise hala yolda yürümeyi bile beceremiyoruz." Avrupa'nın bu ilerleyişini, onların tehlikelere ve tabiatın gücüne karşı birlikte hareket etmelerine bağlayan Akif konuşmasını şöyle sürdürür. "İşte bizim derdimizin başı! Onlar zorluk karşısında birleşmişler. Biz ise o zorluğu görmemiş veya gördüğümüz halde birliği sağlayamamışız... Biliyorsunuz düşman (aranıza) asırlardan beri bölücülük-tefrika-tohumlarını ekti ve meyvelerini de topladı... Eğer Müslümanlar yaşamak istiyorlarsa, cemaat arasında dargınlığa, küskünlüğe, bölücülüğe yol açacak en önemsiz gibi görünen söz ve davranışlardan kaçınılmalıdır. Tabii varlıklarını sürdürmek istemiyorlarsa, buna bir diyeceğimiz olmaz. Zira, Allah korusun hayat hakkımızı kaybettiğimizi

11 Ayet mealen şöyledir. "Hepiniz birden Allah'ın bağına sımsıkı sarılınız. Sakın aranızda ayrılık, gayrılık girmesine meydan bırakmayınız. Allah'ın hakkınızdaki nimetini düşününüz. Hani sizler, birbirinize düşmandınız. Cenâb-ı Hak kalplerinizi birleştirdi de O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Hani sizler bir zaman ateş çukuruğunun ta kenarına kadar gelmişsiniz de Cenâb-ı Hak sizi oradan kurtarmıştı."

12 "Ainlar Terlemeli" başlığını taşıyan bu manzumenin tamamı için bak Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, 20. Baskı, İstanbul 1986, s.453-454.

gün, insanlığımızı da unutmamız gerekecek. Çünkü bizi tutsak edenler, hayvanlara yaptıkları muamelenin aynısını bize de yapacaklar.”

Akif, neden bu hale düştüğümüzü de şöyle açıklar: *“Çünkü analarımız, babalarımız, hocalarımız, siyasetçilerimiz, edebiyatçılarımız, şairlerimiz, yazarlarımız millete ümit ve çalışma isteği değil ümitsizlik aşıladılar. Ben büyüklerimden-Biz yaşayamayız, Avrupa ilerledi. Siz çok kötü günler göreceksiniz-sözlerinden başka bir şey duymadım”* diyen Akif, bütün bu lafları ederken Allah’ın kitabını hiç düşünmediğimizi, oysa Allah kitabında Müslümanları ümitsizlik ve azımsızlıktan sakınmaya çağırdığını belirtir.

Müslümanların ayrılık ve bölücülük çıkarabilecek en ufak söz ve davranıştan kaçınması gerektiğini belirten Akif, fırkacılık ve komitacılığın artık ortadan kalkması ve elbirliği ile vatanın savunulması gerektiğini belirtmekte ve *“Emin olunuz ki, canla başla çalışarak aradaki ayrılık sebeplerini kaldıracak olursak, vatani da, dinimizi de kurtarırız”* demiştir. Bu şekilde İstanbul’da Kuva-yı Millîye hareketinin bir ittihatçılık hareketi olduğunu iddia edenleri uyaran Akif, yaptıkları propagandanın doğru olmadığını vurguladıktan sonra halkı şu şekilde vatanın savunması doğrultusunda bir araya gelmeye çağırdı:

“Bu hareketin, bu hizmetin sadece din ve vatan savunmasına yönelik olduğu, dost ve düşman tarafından tamamen anlaşılmalıdır. Yani bu mücadelenin herhangi bir çıkar için yapılmadığını, en yakınımızdaki ile en uzaktaki dahi bilmelidir. Bu görünümü sarsacak en ufak bir söz veya davranış hoş karşılanmamalıdır. Çünkü hepimizin amacı birdir ve bellidir. Amacı, hedefinden saptırma yolunda yapılacak bir girişim, -Allah korusun- birliğimizi zedeleyebilir.

Hepimizin bir vatan borcu, bir dini borcumuz vardır ki, onu ifa etme hususunda ufak bir ihmal bile caiz değildir. Bu konuda hiçbirimiz köşemize çekilip seyirci kalamayız. Çünkü düşman kapıya dayanmış ve namusumuzu çiğnemek istiyor. Bu namert saldırıya karşı koymak, kadın-erkek, çoluk-çocuk, genç-yaşlı her fert için farz-ı ayn olduğu, bir an bile unutulmamalıdır.

Bugün herkes varını yoğunu ortaya koymak zorundadır. Allah'ın yüice olan ismini yüceltmek için Karesi'nin (Balıkesir) kahraman evlatları, vaktiyle ne büyük kahramanlık göstermişlerdi, bunu hepimiz biliyoruz.

Rumeli'yi baştan başa fethedenler hep bu topraklarda yetişen yiğitlerdi. Bugün sizler o kahraman ecdadın torunları olduğunuzu ispatlamalısınız. Anadolu'yu savunmak için, diğer vilâyetlere öncülük etme şerefini de siz almıştınız. İnşallah vatanın bağımsızlığı, mutluluk ve refahı, dünyalar durdukça duracaktır.”¹³

Konuşmasını tamamlayan Akif, Camiyi dolduran binlerce Balıkesirli'nin heyecan ve gözyaşları arasında Allah'tan sabır, sebat ve yardım dileyerek kürsüden indi.

Mehmet Akif'in konuşmasının bu derece dikkat çekmesi, hiç şüphe yok ki o sırada Millî Mücadele'nin Millî birlik ve beraberliğe duyduğu şiddetli ihtiyacı. Zaten Akif'de konuşmasını bu birlik ve beraberliği sağlamaya yönelik olan ayetlerle destekliyordu. Çünkü İslâmiyet, Anadolu halkını birbirine bağlayan en önemli psikolojik ve kültürel etkidir.

Akif, bu vaazdan sonra birkaç gün daha Hasan Basri (Çantay) Beyin misafiri olarak Balıkesir'de kaldı. Bu süre içinde Millî Mücadele'ye taraftar olanlar ile şehrin ileri gelenleri ile görüştü¹⁴. Ardından yüksek bir moral ile İstanbul'a döndü.

Mehmet Akif herhangi bir resmi izin almadan Balıkesir'e gittiği ve orada Anadolu'da yeni başlayan Millî Mücadele hareketi lehinde vaaz verdiği için 3 Mayıs 1920 tarihinde başkatibi bulunduğu Darül Hikmet-ül İ-

¹³ Akif'in 6 Şubat 1920 tarihinde Zağanos Paşa Camii'nde verdiği bu mev'izenin tam metni için bak. **Sebilürreşad**, cilt 18, sayı 458, 12 Şubat 1336 (1920) s.183-186. Ayrıca bak. Hasan Boşnaçoğlu, **İstiklâl Marşı Şairimizin İstiklâl Harbindeki Vaazları**, İstanbul 1981, s.71-80; Neşreden Bahar Yayınevi, Mehmet Akif, **İstiklâl Savaşı Hitabeleri**-Manastırlı İsmail Hakkı, Vaizler, İstanbul 1983, s.475-487; Erişirgil, a.g.e., s.403-406.

¹⁴ Hayreddin Karan, **Millî Mücadele'de Sebilürreşad**, (Yeni) Sebilürreşad (İkinci devre yayın dönemi Mayıs 1948-Şubat 1966 tarihleri arasındadır.)C.10-11, No. 234-258, 1956-1957 tarihleri arasında Eşref Edip'den dinlenerek yayınlanmıştır. Alıntı için C.10, sayı 236, 1 Ocak 1957 s.173.

lamiye'deki görevine son verilir.¹⁵ Mehmed Akif, İstanbul'da iken son Osmanlı Meclis-i Mebusan-ı 16 Mart 1920'de İngilizler tarafından basılarak dağıtıldı. Artık İstanbul fiilen de işgal edilmiş, şehir karamsar bir havaya bürünmüştü. İşgal kısa zamanda dayanılmaz bir hal aldı. İstanbul'da bu gelişmeler olurken 23 Nisan 1920 günü Ankara'da o dönemde sahip olduğumuz 66 vilâyetten gelen milletvekilleri ile işgal altındaki İstanbul'dan kaçabilen bir kısım milletvekilinin katılımıyla Büyük Millet Meclisi açılmıştı. Büyük Millet Meclisi adına Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından bütün Türk milletine hitaben yayınlanan beyannamede birlik ve beraberlik konusu üzerinde duruldu ve Allah'ın rahmet ve yardımı talep edildi¹⁶.

Bu gelişmeler olurken Mehmet Akif'de artık İstanbul'da kalmanın Millî birlik ve beraberliğe bir yarar sağlamayacağı kanaatine vararak Anadolu'ya geçmeye karar verdi.

C. Millî Mücadeleye Katılmak İçin Mehmet Akif'in Ankara'ya Gidişi ve Buradaki Faaliyetleri

Mehmet Akif, Ankara'ya gidiş kararını yakın arkadaşı Eşref Edip'e şu sözlerle açıklamıştır: *"Artık burada duracak zaman değildir. Gidip çalışmak lâzım. Bizim tarafımızdan halkı tenvire ihtiyaç varmış. Çağırıyorlar. Mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara'ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın. Sende idarehanenin işlerini derle topla Sebülürreşad klişesini al arkamdan gel. Meşihattakilerle de temas et, Harekât-i Millîye aleyhinde bir halt etmesinler."*¹⁷

15 Abdullah Uçman, "Mehmet Akif ve Millî Mücadele" **Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy**, Marmara Üniv. Yay. No.439, İstanbul 1986, s.17-18; Mustafa Varlı-Necati Yağan-İsmail L. Çakan ve diğerleri, **Gençliğin Kaleminden Üç Cephesiyle Akif**, İslam Medeniyeti Yayınları, İstanbul 1968, s.49; Nejat Birinci, "Akif'in Hayatı ve Eserleri" **Türk Edebiyatı Mehmed Akif Anıt Sayısı**, Aralık 1986, s.73. Akif'in görevden alınma kararnameyi 3 Mayıs 1920 tarihini taşıyorsa da bununla ilgili işlemler O, daha İstanbul'da iken yapılmış olmalıdır. Eşref Edip'in naklettiği bir konuşma bu ihtimali doğruluyor. "Bir gün Fatih Hoca ile görüştükleri sırada Üstad gülerek dedi ki: - Doğrusu böyle yapmakla yerden göğe kadar hakları var. Hem bir din müessesesinde başkatiplik et, hem de Balıkesir'e git, vatanlarını çiğnemek isteyen düşmanlara karşı halkı harekate teşvik et... İşte bu olmadı." Aktaran Sarıhan. a.g.e., s.106.

16 **Hakimiyet-i Millîye**, 23 Nisan 1336 (1920), No.24.

17 Eşref Edip, **Mehmet Akif, Hayatı-Eserleri**, 1938 bs. s.56; 1962 bs. s.139.

Akif'in bu ifadeleri bize Anadolu'ya geçmesi için Ankara'dan bir davet aldığını düşündürmektedir. Nitekim Eşref Edip 37 yıl sonra 1957 de bu olaya açıklık getirerek şöyle hadiseyi nakletmektedir. 1920 Nisan ayı içinde, Ankara'da Büyük Millet Meclisi için son hazırlıklar yapılırken Sebilürreşad idarehanesine Ali Şükrü Bey gelmiş;¹⁸

- "Haydi, hazırlanınız, gidiyoruz!" demiştir.

- "Nereye?" diye sorulduğunda, Ali Şükrü şu cevabı verir:

- "Ankara'ya. Oradan sizi çağırıyorlar. Paşa (Mustafa Kemal) sizi istiyor. Sebilürreşad'ın Ankara'da neşrini istiyor. Sebilürreşad'ın Ankara'da intişarı Millî hareketin manevî cephesini kuvvetlendirecektir."¹⁹

Bu gelişmelerden sonra Akif, 1920 Nisan ayının ikinci yarısında 12 yaşlarındaki oğlu Emin ile birlikte İstanbul'dan ayrılmışlardır. Yol arkadaşı Ali Şükrü Beyle Üsküdar Karacaahmet mezarlığında buluştuktan sonra Alemdağ yolunu tutarak deniz kıyısına varırlar ve orada buldukları bir vasiya ile İnebolu'ya çıkmışlardır. İzmit yaylası Kuva-yı Millîye çetelerinin kontrolü altındadır. Akif ve arkadaşları, Millî kuvvetlere cephaneye götürülen atların sırtında çetelerle yolculuk yapmışlardır. Akif, onlara cephaneyi idareli kullanmalarını öğütler. Geyve Boğazı yakınlarında Kuşcubaşı Eşref Beyle birleşirler. Binbaşı Şükrü bey de onlarla birlikte. Geyve'den dekoville Eskişehir'e oradan da trenle Nisan ayının son haftası içinde²⁰ Ankara'ya ulaşmışlardır.²¹

18 Ali Şükrü Bey için bak, Kadir Mısırlıoğlu, **Ali Şükrü Bey**, İstanbul 1978; Feridun Kandemir, **Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cinayetler**, İstanbul 1955, s.3-57; Mahir İz, **Yılların İzi**, 2 bs. İstanbul 1996, s.89-94.

19 (Yeni) **Sebilürreşad**, C.10, sayı 237, Ocak 1957, s.184.

Bu husus ile ilgili M.Emin Erişirgil'de şöyle bir olayı nakletmektedir. "Bu tarihten az zaman sonra, (Akif'in) evine otuz yaşlarında uzunca biri gelmişti. Kapıyı açanlar, "kim diyelim" dediler. Fakat o "Benim adım filân ... yalnız Akif Bey beni tanımaz, arkadaşlarından biri, yazdığı mektubu bana götüriver dedi de..."

"Akif merdivenden aşağıya indi, bu yabancıyı evin odalarından birine aldı, yirmi beş dakika kadar konuştu. Yürüyüşü ve hali subaya benzeyen bu adam evden çıkıp gitti" Bkz. Erişirgil, **a.g.e.**, s.409.

20 M.Ertuğrul Düздаğ, Akif'in Ankara'ya geliş tarihini 24 Nisan 1920 olarak vermektedir. **Düздаğ, a.g.e.**, s.80, 90-93. Abdullah Uçman ise bu tarihin Mayıs ayı başları olduğunu yazar. **a.g.m.**, s.19. Abdullah Uçman, "Mehmet Akif'in Millî Mücadele Yıllarındaki Mev'izeleri", **Millî Kültür**, Mehmet Akif Özel Sayısı, Aralık 1986, s.51-56 bilhassa 53.

21 "Safahat Şairini Oğlundan Dinleyiniz", **Millet**, 12 Şubat 1948- 10 Haziran 1948, Sayı 106-122.

Akif'in Ankara'ya gelişini Hakimiyet-i Millîye Gazetesi okuyucularına şu şekilde duyurmuştur. "*Pek hassas ve ulvî İslâm şairi Mehmet Akif Bey dahi İstanbul'dan çıkarak birkaç gün evvel Ankara'ya muvassalat eylemiştir. İlhamât-i şâiranesinin menba-ı asîli bilhassa hakimiyet-i diniyye ve gayret-i vatananiyyesinde olan bu güzide İslam Şairi, aynı zamanda erbab-ı ilim ve hikmetin en ileri gelenlerinden bir şahsiyet-i mümtazdır. Millet'in giriştiği mücadele-i vatanperverâne İslâm şâiri Mehmet Akif Beyin himmet-i hamîyyetkârından pek çok feyiz ve kuvvet alacaktır. Şâir-i hakîm-i İslâm'ın önümüzdeki Cuma günü halka bir mev'ıza irad buyuracağını memnuniyetle haber aldı.*"²²

Mehmet Akif, Ankara'ya gelince Meclisin önünde Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Akif'e "*Sizi bekliyordum efendim, tam zamanında geldiniz*" demiş ve en kısa zamanda ziyaretine geleceğini söylemiştir.²³

Akif Ankara'ya geldiği zaman henüz düzenli ordu kurulmadığı için Anadolu'da ardı arkası kesilmeyen isyanları milis halinde olan Millî kuvvetler bastırmak zorunda kalıyordu. Dahası İstanbul hükümetinin etkisi ile Şeyhülislam Dürri Zade Abdullah 11 Nisan 1920'de yayınladığı fetva ile²⁴ Anadolu'da Millî direnişi başlatmaya çalışan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını Halife ve Sultan'a karşı isyan etmiş ilân ettiğinden Millî mücadeleye destek vermek isteyenler de tereddüde düşmüştü. Halkın bu hususta ciddi şekilde telkine ve aydınlatılmaya ihtiyacı vardı.

Böyle bir ortamda Mehmet Akif hiç vakit geçirmeden kendisinden beklenen hizmeti yerine getirmeye ve vaazları ile halkı aydınlatmaya başladı. Onları Millî Mücadele etrafında birleşmeye çağırdı.

Akif, bu vazifeyi sadece Ankara'da değil, Ankara merkez olmak üzere bütün İç Anadolu vilâyetlerinde yerine getirdi. Bu cümleden olmak üzere

22 "İslam Şairi Âkif Bey", **Hakimiyet-i Millîye**, 28 Nisan 1336 (1920), No 25.

23 "Safahat Şairini Oğlundan Dinleyiniz", **Millet**, Sayı 107, 19 Şubat 1948.

24 Damat Ferit Hükümeti böyle bir fetvayı yayımlanması için dönemin Şeyhülislamı Haydarî Zade İbrahim Efendiye baskı yapmış, fakat İbrahim Efendinin "böyle bir fetva millet'in arasına nifak sokar" gerekçesi ile teklifi kabul etmeyerek istifa etmesi üzerine bu göreve Dürri Zade getirilmişti.

re Akif, henüz işgal edilmemiş vatan topraklarında seyahatlere başladı. Bu seyahatin ilkinde Eskişehir'e kadar gitti. Henüz Ankara'ya geleli 15 gün olmadan, Burdurluların ısrarlı daveti üzerine, yanında küçük oğlu Emin ile birlikte Burdur'a gitti. Kendisini hasret ve muhabbetle bağırlarına basan Burdur halkına vaaz ve nasihatte bulundu. Oğlu Emin Bey, babasının Burdurlulara hitaben yaptığı konuşmayı şu şekilde nakletmektedir:

"Millî Mücadele'nin muazzam bir cihat olduğuna halkı o kadar yakından ikna etti ki; bu vadide öyle mahirane bir üslûp, öyle candan bir ahenk kullandı ki, Anadolu'nun birçok vilâyetlerinde, kazalarında hatta nahiyelerinde, camilerde, medreselerde, meydanlarda insan kütlelerine karşı hitap etti. O çok samimî konuşuyor, doğruyu söylüyordu. Sözleri herkesin üzerinde çok derin tesir ediyor. Onu bir kere dinleyen ve eli silâh tutabilen bütün erkekler ailesiyle vedalaşıyor, evini, karısını, çocuklarını Allah'a emanet ederek cepheye koşuyordu. Babamı ilk defa Burdur'da hükümet konağında üç dört yüz kişiye mütecâviz bir cemaate karşı hitap ederken gördüm. Fazla bağırdığı zaman sertleşen gür sesiyle konuşuyor, çok heyecanlı olduğu bütün hareketlerinden belli oluyordu. İzmir havalisinden sızan kara haberleri, vatandaşlarımıza yapılan işkence ve hakaretleri, mülevves çizmeler altında çiğnenen tarihî ve ilâhî mâbetlerimizi öyle yanık bir dille ifade ediyor, bu fecayiîn yürekler acısı avakıbını öyle acı bir dille tarif ediyordu ki, ben de dinleyiciler arasında sıkışmıştım.

*O muazzam kalabalık derin bir sükûta dalmıştı. Lâkin bu öyle bir sessizlik, öyle bir hava idi ki, kasırgalar koparacak ruhların kellesini koltuğuna almaya niyet eden başların son kat'ı kararından doğuyordu. Bir de şurada burada burada hissiyâtına mâlik olmayarak hıçkırıklarını tutamayan vatanseverlerin iniltileri duyuluyordu..."*²⁵

Mehmet Akif, Burdur'da bir hafta kadar kaldıktan sonra Sandıklı'ya (Afyon'a bağlı) geçti ve burada iki gece kaldı. Emin Bey babası Mehmet Akif'in Sandıklı'daki faaliyetleri ve ilk akşam kasabanın en büyük camiin-

²⁵ "Safahat Şairini Oğlundan Dinleyiniz", *Millet* sayı 107, 19 Şubat 1948; Cemal Kutay, *Necid Çöllerinde Mehmet Akif*, İstanbul 1992, s.112-113; Uçman, a.g.m. s.19.

de yatsı namazından sonra vaaz tarzında verdiği nutuk hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Ancak Sandıklı'dan sonra Dinar'a geçtiklerini ve burada da üç gün kaldıklarını ardından da Antalya'ya geldiklerini ve orada Akif'in yakın arkadaşı Antalya Mebusu Hacı Süleyman Efendinin evinde misafir olduklarını belirtir.²⁶

Akif, Ankara'ya gelmeden önce İstanbul Hükümeti işgal kuvvetlerinin de baskısı ile dönemin Şeyhulislami Dürrizade Abdullah Efendiden 11 Nisan 1920'de bir fetva aldı. Fetvada Millî Mücadele'ye katılan vatan severlere "Bağ" (asi, serkeş, hak yolundan ayrılan) diyor ve "*Bu suretle Hali-fenin hak yolundan çıkanlarla vuruşmak için tayin ettiği askerlerden, vuruşmaktan çekinip kaçanlar, büyük günah işlemiş ve dünyada şiddetli ce-zaya ve ahirette ağır işkenceye ağır;... Bu suretle hak yolundan çıkanlarla haberleşenler hakkındaki Sultanun emrine boyun eğmeyen Müslümanların günaha girip şariatça cezaya müstahak olacakları*" belirtiyordu²⁷.

Heyet-i Temsiliye bu canice teşebbüse derhal Ankara Müftüsü Rifat (Börekçi) Efendinin 22 Nisan 1920 tarihinde yayınlanan fetvası ile karşılık verdi.²⁸ Bu fetvanın 5.maddesinde "Bu suretle aslında (Halife-Sultan) iste-medığı halde düşman devletlerinin zoru ve kandırılması ile, olaylara ve gerçeğe uymayarak çıkarılan fetvalar Müslümanlar için şariatça dinlenme-mesi" gerektiği belirtildi. Bununla birlikte diğer bazı vilâyetlerde olduğu gibi Konya'da da Dürizzade Abdullah Efendinin imzası ile yayınlanan fet-vanın etkileri görülmeye başlandı. Bunun üzerine 4 Mayıs 1920 günü ak-şam Konya Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Vilâyet Konağı'nın arkasında bir toplantı yaptı. Toplantıda görüşmeler, fenalıkları giderecek tedbirlerin alın-ması ve şüpheli şahısların tevkif edilmesi etrafında toplandı.²⁹ Bu dönem-de Ankara Hükümeti isyanlara karşı iki yol izlemekteydi. Birinci yöntem-

26 Nakleden Kutay, a.g.e., s.113.

27 Hakkı Naşit Uluğ, *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*, Millîyet yay. İstanbul 1973, s.201-203.

28 Bu fetva 22 Nisan 1920 (02 Nisan 1338) günü Sivas'ta çıkan "İrade-i Millîye" gazetesinde ya-ynlandı. Ayrıca bak. Uluğ, a.g.e., s. 206-207. Fetvanın altına birçok il ve ilçe müftüsü ile din adamları-nın imzası vardır.

29 Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası*, İstanbul 1970, s.239; Kemal Atatürk, *Nutuk*, İstanbul 1973, c.2, s.450.

de isyancılara “nasihat” heyeti göndermekte; Eğer böyle bir heyetin gönderilmesi mümkün olmaz ya da isyancılar “nasihat” heyetini dinlemez ve isyanlarını sürdürürlerse ikinci yonteme yani askeri kuvvet sevk etme yoluna gitmekteydi.

I. ve II. Bozkır isyanlarının çıkış sebeplerini iyi tahlil eden Ankara Hükümeti Konya'da yeniden baş gösteren isyan tehlikesi üzerine halkını gelişmelerle ilgili aydınlatmak için Antalya Mebusu Hamdullah Suphi, Trabzon Mebusu Ali Şükrü ve Konya Mebusu Refik Beyler ile birlikte Mehmet Akif'i “İrşat Heyeti” adı verilen bir kurulla Konya'ya gönderdi.³⁰

TBMM'si tarafından oluşturulan “İrşat Heyeti” 25 Mayıs 1336 (1920) günü Konya'ya hareket etti.³¹ Akif'in oğlu, onun Konya'daki çalışmalarını şöyle anlatmaktadır. “*Babam Konya'da Kuva-yı Milliye'yi takviye edebilecek gönüllü kabilelerini çoğaltmak, bu yol uğrunda milletin gönlünde heyecanlar yaratmak maksadıyla nutuklar söyledi. Konferanslar verdi. Kalabalık insan kitleleri onu huşu içinde dinliyor, sözlerine hak veriyorlardı.*”³²

30 Eşref Edip, a.g.e., 1938 bs. s.59-60; 1960 bs. s.142. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Ankara Heyet-i Merkeziyesi karar defterinin 5 nolu kararında “Heyet-i İrşadiye riyasetini ifa etmekte olan şair Mehmet Akif Beye -mesarif-i zarurîyesini tesfiye etmek üzere- ikiyüz İrânın itasına karar verildi.” 2 Mayıs 1336 (1920), (altı iniza) denmektedir.

31 Öğüt, 23 Mayıs 1936 (1920) Sayı 364; Uçman, Akif'in Konya'ya gidişini Ekim 1920 olarak vermekte ve o tarihler arasına rastlayan Delibaş isyanının (2 Ekim-22 Kasım) bastırılması için görevlendirildiğini yazmaktadır. A.g.e., s.20; Diğer kaynakların çoğunda tarih yoktur.

32 Millet, 25 Mart 1948, Sayı 112. Ögüt Gazetesi, Konyalıların Akif'in konuşmalarından çok memnun kaldıklarını ve bir süre daha kalmasını istediklerini yazar. Ögüt, 3 Haziran 1336 (1920) Sayı 374. Eşref Edip Akif'in Konya'daki çalışmalarını ve dikkat çekici bir hatırasını şu şekilde nakletmektedir. “Üstad, Konyalıları nasihat etmiş, memleketin yıkılmak üzere olduğunu, bütün milletin bir vücut halinde birleşerek Ankara'da teessüs eden hükümete yardım etmeleri lazım geldiğini söylemiş; Bunun üzerine üstad diyor:

- Müslüman olan ve iyi insanlar bulunan Konyalıları bana ne dedi bilir misiniz?
 - Biz Selçukoğullarıdırız. Bizden olmayan bir hükümetin yıkılmasından bize ne?
- Üstad bunu her zaman anlatır, anlattıkça gözleri dolar:

- Allah, derdi, bir hükümeti zayıf bırakmasın. En büyük felaket budur. Hükümet zaafa düşünce her yer oğul verir. Üstad, Konyalıları ikna için ne kadar zahmet çektiğini anlatmakla bitiremezdi. Maffih o zaman onları ikna ettiğini zannediyordu. Bu anlatım için bkz. Eşref Edip, a.g.e., 1938, bs. s.59-60; 1960 bs. s.142. Erişirgil, a.g.e., s.413. Sarıhan, a.g.e., s.113.

D. Mehmet Akif'in Milletvekili Seçilerek Türkiye Büyük Millet Meclisine Girmesi ve Çalışmaları

1. Milletvekili Seçilmesi

Mehmet Akif'in milletvekili seçilmesi o sırada Burdur'dan daha önce seçilmiş olan bir milletvekilinin istifa etmesi ile gündeme gelmiştir. Gelişmeler üzerine TBMM'si Reisi Mustafa Kemal Paşa, Konya Vilâyeti vali vekili ve kolordu komutanı Albay Fahreddin (Altay) Beye çektiği telgraf-la istifa eden Burdur milletvekilinin yerine Mehmet Akif'in seçilmesine yardımcı olunmasını istedi.³³ Neticede Akif henüz Konya'da iken Burdur'dan milletvekili seçildi. Ancak bunu Ankara'ya döndüğü zaman öğrenemedi. Akif'in Burdur milletvekilliği 5 Haziran 1920 tarihinde Mazbataları İnceleme Komisyonu'ndan gelen sonuçların Meclis tarafından kabul edilmesi ile kesinleşti.³⁴

Meclisin 3 Temmuz 1920 günkü oturumunda okunan Mazbataları İnceleme Komisyonunun yazısında Akif'in Burdur'dan sonra Biga'dan da milletvekili seçildiği anlaşılmış ve kabul edilmiştir.³⁵ Ancak 14 Temmuz 1920 günü Meclis Başkanlığı Akif'e bir yazı yazarak, Burdur ya da Biga milletvekilliklerinden birisini tercih etmesini istedi. Ancak bu yazının cevabı gelmeden Akif, Meclisin 15 Temmuz 1920 tarihli oturumunda diğer bazı milletvekilleri ile birlikte yemin etti.³⁶

14 Temmuz da Akif'e yazılan yazının cevabı 18 Temmuz 1920 günü Meclis İkinci Başkanı Celaleddin Arif Beyin Meclisi açısından sonra okundu. Meclis kâtibi Haydar Bey tarafından okunan Akif'in cevabi yazısı şöyledir:

33 Telgraf şöyledir. "Ankara 29 Nisan 1336 Konya 120.nci Kolordu Kumandanı Fahreddin Beyefendiye İstifasında musir bulunan Burdur Livası Büyük Millet Meclisi âzâsı ve Ahz-ı Asker Reisi Miralay İsmail Beyefendinin yerine, Livâyı mezkûr BMM âzalığına Ankara'da bulunan Şair Mehmed Akif Beyefendinin intihâbının te'min ve neticenin iş'ar buyurulmasını rica ederim" BMM. Reisi Mustafa Kemal Telgraf için bak. Fethi Tevetoğlu, "Atatürk ve Türk Ocağı", **Türk Yurdu**, c.8, No.10, Kasım 1987, s.38-39. Düzdağ, a.g.e., s.95-96. Enver Behnan Şapolyo, **Mustafa Kemal ve Millî Mücadele Tarihi**, Ankara 1944, s.281

34 **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi** (TBMM ZC), Birinci devre, 2. Bs. C.2, 1940, s.67.

35 **TBMM ZC**, Devre 1, c.2, s.138-139.

36 **TBMM ZC**, Devre 1, C.2, s.312.

"Büyük Millet Meclisi Riyaset-i celilesine

14-VII-1336 tarih ve 270 numaralı emirname-i riyâsetpenâhileri cevâbıdır. Evvelce Burdur Livâsından intihâb edilmiş ve livâ-yı mezkûre giderek müntehib ve müvekkillerime temasta bulunmuş olduğumdan, Burdur livâsı âzâlığını tercihan Biga âzâlığundan istifa ettiğimi arz ile te'yid-i hüremet eylerim efendim.

17 Temmuz 1336

B.M.M. Burdur livası azasından

Mehmed Akif³⁷

2. Kastamonu'ya Gidişi ve Buradaki Faaliyetleri

Daha önce belirtildiği üzere Mehmet Akif İstanbul'dan ayrılırken Eşref Edip'e *"Sen de idarehânenin işlerini derle topla, Sebilürreşad klişesini al, arkamdan gel. Meşihattakilerle de temas et, Harekât-ı Millîye aleyhinde bir halt etmesinler"* demişti³⁸.

Eşref Edip, özellikle Kuva-yı Milliyecilerin öldürülmesini öngören Şeyhülislâmlık fetvasının yayınlanmasından sonra Sebilürreşad için artık İstanbul'da yapacak bir şey kalmadığı kanaatine varır ve Akif'in İstanbul'dan ayrılırken kendisine yaptığı tembihe uyararak Sebilürreşad'ın klişesini de alarak gemi ile İnebolu'ya oradan da muhtemelen 15 Temmuz 1920'de Kastamonu'ya gelmiştir³⁹.

Eşref Edip'in Kastamonu'da yaptığı bazı konuşmalar Vali Cemal Beye yanlış aksettirilir. Muhittin Paşa, Kastamonu havalisi Kumandanı olarak Kastamonu'ya geldiği gün Eşref Edip'i Sinop'a sürdürmüştür⁴⁰. Mehmet

37 TBMM ZC, Devre I, C.2, s.335; Ayrıca bak, Sarihan, a.g.e., s.115; Düzdağ, a.g.e., s.95; Mehmet Doğan, Câmideki Şair Mehmed Âkif, İstanbul 1998, s.46.

38 Eşref Edip, a.g.e., s.139

39 Hüsnü, Açıksöz, İstiklâl Harbinde Kastamonu, Kastamonu Vilâyet Matbaası 1933, s.97-100; Ayrıca bak, Sarihan, a.g.e., s.116.

40 Açıksöz, a.g.e., s.97-100; Sarihan, a.g.e., s.116-117

Akif, olayı haber alır almaz dönemin Dahiliye Vekili Adnan (Adıvar) Beye giderek konu ile ilgili bilgi almıştır. Adnan Bey, sürgün olayının valinin bir evhamından kaynaklandığını Eşref Edip'in serbest bırakılması için gerekli telgrafın çekildiğini söylemiştir⁴¹. Bunun üzerine Akif 4 Ekim 1920'de TBMM'ne başvurarak Kastamonu'ya gitmek için izin istemiştir. Meclis zabıtlarından ise Akif'in "Propaganda" için Kastamonu'ya gönderildiği yazılıdır. Konu ile ilgili Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğünün yazısı şöyledir:

"B.M.M. Riyaset-i Celilesine,

Burdur Mebusu Mehmet Âkif Bey'in berâ-yı irşad Kastamonu havali-sine izâm edilmesi mücih-i fevaid görülmüş, mumâileyh müftehî-i azimet bulunmuş olduğundan kendisine me'zûniyet i'tasiyle keyfiyetin heyet-i idâ-reye tebliği istirham olunur, efendim.

4 Teşrini evvel 1336,

Matbuat ve İstihbarat Müdür-i Umûmîsi

*Gâlip Bahtiyar"*⁴²

Meclis Başkanı, 7 Ekim 1920'de Akif'i 1,5 ay izinli saydıklarını bildi-rerek divanın bu kararını onaylamış, Meclis kabul etmiştir.

Mehmet Akif 19 Ekim 1920 tarihinde yaylı bir araba ile Kastamonu'ya gelmiştir.⁴³ Burada Müdafaa-i Hukuk ve Gençler Mahfeli tarafından sevgi ile karşılanmıştır.

O dönemde Kastamonu'da yayınlanan Açıksöz gazetesi 21 Teşriniev-vel (Ekim) 1336 (1920) tarihli nüshasında Akif'in Kastamonu'ya gelişini okuyucularına şu şekilde duyurur. "*Büyük İslâm Şairi Edibi a'zam Mehmet Akif Beyefendi iki gün evvel şehrimize gelmiştir. Sebülürreşaddaki yazuları ve sair âsarı bergüzidesiyle İslâm âleminin yegane şairi olarak tanınan Mehmet Akif Beyefendiye gazetemiz namına beyanı hoş âmadi eyleriz.*"⁴⁴

41 Sarıhan, a.g.e., s.117.

42 TBMM ZC Devre 1, c.5, s.4.

43 Fergan, a.g.e., 1960 bs. s.140; Açıksöz, a.g.e., s.99; Nurettin Peker, *İstiklâl Savaşı Resim ve Vesikalarla İnebolu, Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekatı*, İstanbul 1955, s.33, 261.

44 Eşref Edip a.g.e., 1938 bs. s.58; 1960 bs. s.140-141.

Açıksöz gazetesi 22 Teşrinisani 1336 tarihli nüshasında da “Sebilürreşad ceride-i İslâmiyesi Kastamonu’umuz şerefine ilk nüshasını şehrimizde neşredecektir” haberini vermiştir. Gerçekten de iki gün sonra Sebilürreşad Kastamonu’da neşrolunmaya başladı. İlk çıkan 464 numaralı nüshada Eşref Edip’in şu sözleri dikkat çekiyor. “İngilizler İstanbul’u işgal ile zulüm ve tazyiklerini arttırdılar. Maddî, manevî büttin hürriyeti islâmiyeyi selbettiler. Her şeyi tahakküm ve iradeleri altına aldılar. Bunun üzerine Müslümanlığı ve Müslümanların hukukunu müdafaa hususunda hiçbir tesir altında kalmayarak daima istiklâli efkârını muhafaza etmiş bulunan Sebilürreşad’ın İstanbul’da intişarına imkân kalmadı. Onun için inayeti hakla risalemiz bugünden itibaren Anadolu’da neşretmeye başlıyoruz. Kastamonu’da bulunduğumuz müddetçe Sebilürreşad burada intişar edecektir.”⁴⁵

Sebilürreşad’ın Kastamonu’da yayınlanan bu sayısında Mehmet Akif’in 19 Kasım 1920 Cuma günü⁴⁶ Nasrullah Camii’nde verdiği va’azın özeti on bir sayfa olarak yayınlandı.⁴⁷

Akif, Nasrullah Camii’ndeki va’azına Kur’an’dan Al-i İmran sûresinin 118.ayetini okuyup meâlini vererek başladı.⁴⁸

“Ey iman etmiş olanlar, ey müslümanlar, içinizden olmayanlardan sizze yabancı kimselerden dost itihaz etmeyiniz. Âyet-i celiledeki (bitane) iç-

45 Sebilürreşad, No.464, 25 Teşrinisani 336 dan naklen Eşref Edip, a.g.e., s.141-142.

46 Sebilürreşad, c.11, No.464, 25 Teşrinisani 1336-15 Rebiülevvel 1339 (25 Kasım 1920) s.249-259. Sebilürreşad’da bu va’azın tam olarak hangi tarihte verildiği açıklanmıyor. Ancak bu tarihin 19 Kasım 1920 olma ihtimali yüksektir. Bak. Mustafa Eski, *Millî Mücadele’de Mehmet Akif Kastamonu’da*, Ayyıldız Matbaası Ankara 1983, s.VIII.; Mehmet, Doğan *Câmideki Şair Mehmet, Akif*, İz yayıncılık, İstanbul 1998, s.46. Bu tarihi Akif’in Kastamonu’ya gelişinden sonraki ilk Cuma, (Uçman a.g.m.s.20); 19 Ekim (Haz.Orhan Okay-Mustafa İsen, *Safahat*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara 1992, s.XXIV.); Yaşar Çağbayır, *İstiklâl Marşının Tahlihi*, (Diyanet Vakfı Yay) Ankara 1988, s.218.

47 Sebilürreşad’da yayınlanan va’az hülasası için bak. *İstiklâl Savaşı Hitabeleri*, Mehmet Akif Ersoy...s.488-519; Boşnakoğlu, a.g.e., s.38-64; Der. Suat Zülhtü Özalp, *Mehmet Akif Ersoy, Kur’an-ı Kerim’den Âyetler, mev’izeler*. Sevinç Mat. Ankara 1968, s.168-195; Abdülkerim Abdülkadiroğlu-Nuran Abdülkadiroğlu, *Mehmet Akif’in Kur’an-ı Kerim Tefsiri Mev’ize ve Hutbeleri*, Diyanet İşleri Bşk. Yay., Ankara 1992, s.137-160; Mehmet Kaplan-İnci Enginün-Birol Emîl-Nejat Birinci-Abdullah Uçman-Devrin Yazarlarının Kalemıyla Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1992, s.359-390.

48 Ayet meâlî şöyledir. “Ey insanlar, sizden olmayanı sırdaş edinmeyin, onlar sizi şaşırtmaktan geri durmazlar, sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların öfkesi ağızlarından taşmaktadır. Kalblerinin gizlediği ise daha büyüktür. Eğer aklediyorsanız, şüphesiz size ayetleri açıkladık”.

li dışı görüşülen, kendisine her türlü sırlar emanet edilen samimi dost, yarican, arkadaş, mahremi esrar manalarınındır. Öyle ki sizlere karşı mazar-rât ıka etmekten, aranızda fitneler, fesadlar sokmaktan hiçbir vakit geri durmazlar. Ellerinden gelen fenalıkların hiçbirini sizden esirgemezler. Sizin sıkıntılara, musibetlere, felâketlere uğramanızı isterler. Görmüyor musunuz, hakkınızda besledikleri düşmanlık ağızlarından taşıp dökülüyor. Bununla beraber yüreklerinde, sinelerinde gizlemekte oldukları kinler, garazlar, husumetler, o bir türlü zaptedemeyip de ağızlarından kaçırmakta oldukları adavetten çok büyüktür, çok şiddetlidir. Bizler size her biri aynı hikmet, mahzı ibret olan ayetlerimizi böyle sarıh bir suretle bildirdik. Eğer sizler aklı başında kimselerseniz, iyiyi kötüden ayırır; hayrını, şerrini düşünür, bu hikmetlerin, bu ibretlerin muktezasınca hareket ederek hem dünyada hem de ahirette felah bulursunuz.”

Akif, bu görüşü desteklemek için Tevbe, Bakara ve Maide surelerinden de örnekler verdi. İlk olarak Batı hayranlığının bize verdiği zararları anlattı.

Müslümanların en büyük düşmanının her dönemde fitne, fesat, nifak ve şikak olduğunu bir kere daha vurgulayan ve aramıza sokulan fitneleri, fesadları, fırkacılıkları kavmiyetçilikleri, daha bir türlü ayrılık, gayrılık sebeplerini ebediyen çiğneyerek el ele baş başa vermemiz gerektiğini söyleyen Akif;

“Ey cemaat-i Müslimin! Milletler topla, tüfekte, zırlı ile, ordularla, tayyarelerle yıkılmıyor, yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki rabitalar çözümlenerek herkes başının derdine, kendi havasına düştüğü zaman yıkılır... İslâm tarihini şöyle bir gözden geçirecek olursak cenupta, şarkta, şimalde, garpta yetişen ne kadar müslüman hükümetleri varsa hepsinin tefrika yüzünden aralarında hâdis olan fitneler, fesadlar, nifaklar, şikaklar yüzünden istiklâllerine vedâ ettiklerini, başka milletlerin esareti altına girdiklerini görüyoruz” diyerek tarihi bir hakikatın altını çizdi.

Bizim zaaflarımızdan faydalanan düşmanlarımızın yerli işbirlikçilerden de faydalanarak Osmanlı döneminde Şam, Kudüs, Yemen, Güneydoğu Anadolu..., Millî Mücadele yıllarında da Adapazarı, Düzce, Yozgat, Bozkır,

Biğa... İsyancılarının çıkışında da önemli rol oynadıklarını belirten Akif, “*Artık kime hizmet ettiğimizi, kimin hesabına birbirimizin gırtlığına sarıldığımızı anlamak zamanı zannediyorum ki gelmiştir... Çünkü böyle düşman hesabına çalışarak elimizde kalan şu bir avuç toprağı da verecek olursak çekilip gitmek için arka tarafta bir karış toprağımız yoktur. Şimdiye kadar düşmana kaptırdığımız koca koca memleketin halkı hicret edecek yer bulabilmişlerdi. Neûzubillah biz öyle bir âkibete mahkum olursak başımızı sokacak bir delik bulamayız. Zaten düşmanlarımızın tertip ettikleri sulh şerâiti bizim için dünya yüzünde hakkı hayat, imkân-ı hayat bırakmıyor...*” diyerek Sevr Antlaşması'nın zararlarını anlatmaya başlamıştır.

Bir kısım halkın ve aydının düşüncelerinin aksine düşmanlarımızın bizden istediğinin herhangi bir vilâyet veya sancak değil, doğrudan doğruya başımız, boynumuz, hayatımız saltanatımız, devletimiz, hilâfetimiz, dinimiz, ve imanımız olduğunu belirtir ve “*Neûzubillâh muâhedeyi kabule mecbur olduk mu, Anadolu'da asker besleyemeyeceğiz. Yalnız bir miktar jandarma kuvveti bulundurabileceğiz. Bu jandarmalar içinde külliyetli miktarda Rum, Ermeni, Yahudi bulunacak. Zabıtların yüzde on beşi ki tabii hep yüksek rütbeliler olacaktır, ecnebiden gelecektir. Anadolu muntika muntika ayrılıp her muntika bir ecnebî zabıtın eline verilecektir*” demiştir.

Sevr Antlaşması'nın malî hükümlerine de değinen Akif Antlaşmadan sonra İngiliz, Fransız ve İtalyan'lardan oluşan bir heyetin devletimizin bütçesine el koyacağını, vereceğimiz vergilerin hep Rumların, Ermenilerin menfaatlerine sarf edileceği; Gümrükler meselesinin ise ayrı bir afet olduğunu, gümrüklerimize sahip olamayacağımızdan çiftçilerimizin fakir düşeceğini; düşmanlarımızın adli konularda da bizim için alıkıran kesileceğini, adam döveceklerini, vuracaklarını belki de öldüreceklerini, ötekinin berikinin emlak ve arazisini gasp edeceği hususları üzerinde durmuştur.

Düşmanın bizi ezmek için iki kuvvete sahip olduğunu, bunlardan birincisinin Yunan ordusu, ikincisinin ise memleketimizde çıkartmakta olduğu nifak olduğunu belirten Akif “*Zaten bu ikincisi olmazsa birincisinin hiç ehemmiyetinin olmadığını...*” belirtmiş ve “*Biz aklımızı başımıza alarak el ele verdiğimiz gün inayet-i Hakla memleketimizi, istiklalimizi kurtarmaklığımız muhakkaktır...*” demiştir.

Eşref Edip'in naklettiğine göre Akif'in Nasrullah Camii'ndeki va'azının basıldığı Sebilürreşad sayıları Anadolu'nun bütün illeri ile sancak ve kazalarındaki valilere, mutasarrıflara, kaymakamlara ve müftülere gönderilmişti.⁴⁹ Ulaştığı her yerde büyük heyecan uyandıran bu va'aza ilk olumlu tepki merkezi Diyarbakır'da olan el-Cezire cephesi komutanı Nihad Paşadan gelmiştir.⁵⁰

Erzurum sultanisi Ulum-u Tabiye Muallimi Hüseyin Hüsnü de Akif'in mev'izesinden duyduğu mutluluğu şöyle dile getirmektedir. "... *Hele üstadın Nasrullah kürsüsündeki hitabesi beni mest etti. Tekrar tekrar okudum. Her defasında ayrı hazz-ı luhanî duydum. O ne tasvir-i muciz, o ne müthiş hitabe! Heyet-i mecmuası dinî, fennî, siyasetî, edebî, içtimaî İslâm-şümül bir şelale-i elektrikiye! Cihan-ı İslam'ı baştanbaşa sarmağa kâfi bir mev'ize. Mazi hal ve İstikbal'in mîrat-ı in'ikası, masum ve mazlum Müslüman milletlerin ferman-ı istihlası!*

49 Sebilürreşad'a gönderilen yazılardan mecmuanın bu nüshasının her tarafa ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Gönderilen yazılardan biri şöyledir: "Pek mütehassisiiri bulunduğumuz Sebilürreşad Ceridesi mübarekesine

Muhterem dindaşlar, Balıkesir muhitinde vası şürette münteşir olan bütün livamız halkının pek ziyade teveccüh ve muhabbetleri bulunan sevgili sebilürreşad'ımızın Anadolu'ya intişara başladığını haber aldık. Fakat maalesef hiçbir nüshasını görmek nasip olmadı. Kastamonu'da çıkan ilk nüshasını okuyan bir hemşehrimiz bize munderecatından bahsetti. Bu nüsha müslümanların en büyük şairi muhterem üstadımızın pek belîğ, pek müessir bir mev'izelerini ihtiva ediyormuş. Müslüman kardeşlerimiz arasında elden ele gezdiğini öğrendiğimiz bu mühim nüshayı ah görmek, okumak, yüzümüze gözümüze sürmek nasip olsa... Geçen gün arkadaşlardan birinin evinde, arka taraftaki bir odada hemşehrimiz, muhteriz ve kısık ifadelerle anlatırken kendimizi zaptedemedik. Her zaman içimize aktığımız yaşları, orada bol bol döktük." **Sebilürreşad**, cilt 19, sayı 469, 24 Şubat 1337, s.4-5.

50 Nihad Paşa, Kastamonu'da bulunan Mehmet Akif'e çektiği telgrafta şunları yazdı:

"Nasrullah Camii Şerifinde irad buyduğunuz mev'izeyi havi mecmuanızın ancak bir nüshası elde edilebilmiştir. Diyarbakır'ın camii kebirinde Cuma namazından sonra kıraat edilerek mi' minini hazıra envari maneviyesinden hisseyabi tenevvür ve tefeyyüz olmuşlardır. Fakat bu istifade pek mahdut kalacağından cephe mıntkasını teşkil eden Elâziz, Diyarbakır, Bitlis, Van vilâyetleri ile civar müstakil mutasarrıflıklar halkı da nasibedâr edilmek ve şeref ile hukuku doğrudan doğruya zat-ı âlinize ait olmak üzere Diyarbakır matbaasında tab ve teksir ettirilerek bütün cepheye tevzi edilmiştir. Cenâb-ı Hak-kın mesâi-i din ve vatanperverânenizi meşkür eylemesi temennisi ile ihtirâmâtımı takdim eylerim. 10.2.337

el-Cezire Kumandanı Nihad"

Sebilürreşad, cilt 18, sayı 468, 17 Şubat 1337 (1921), s.315. Telgraf için ayrıca bak. Der. Ömer Rıza Doğrul, **Kur'andan Ayetler ve Nesirler**, Yüksel Yayınevi, İstanbul 1944, s.320-321; Eşref Edip, **a.g.e.**, 1960 bs. s.148-149; Özalp, **a.g.e.**, s.196; Düzdağ, **a.g.e.**, s.103;

Bu mecmua, kucak kucak buralara gelmeli”⁵¹

Sebilürreşad'ın Maraş kahramanları ile ilgili bir yazısında da Maraş'tan gelen bir vatandaşla yapılan konuşmada, vatandaşların ağzından şu ifadeler nakledilmektedir:

“Biz sizi burada bulduğumuzdan dolayı ne kadar memnunuz ki... Sebilürreşad'ın Kastamonu'da inişarını yolda haber aldık. Ve Anadolu'da çıkan ilk nüshasını Pozantı'da okuduk. Bilhassa Üstad'ın mev'izesi bizi pek müteessir etti. Elden ele gezen bu mev'ize camilerde okunmaktadır.”⁵²

Akif'in Nasrullah Camii'nde verdiği va'az Kastamonu'nun ilçelerine hatta köylerine kadar yankı yaptı. Eşref Edip'e göre, konuşmalarının halk üzerindeki muazzam tesirini gören hükümet, Akif'ten Kastamonu ilçelerini dolaşmasını, buralarda da halkı aydınlatmasını rica etti. Akif, bu görevi de memnuniyetle kabul ederek Kastamonu ilçelerini de gezdi.⁵³ İlçede etrafında olanlara ve camilerde kürsü etrafında toplananlara hem Serv Antlaşması'nın hükümlerini, hem de yeise kapılmanın fenalıklarını anlattı. Halkı birlik ve beraberliğe davet etmiş ve “... Ecdadımız bize kanları, canları bahasına alarak emanet ettikleri, yâdigar bıraktıkları o koca iklimleri, o dünyanın en zengin, en mahsuldar topraklarını vere vere bugün avuç içi kadar yere tıkdık, kaldık. Haydi diyelim ki evvelce düşman önünden perişan bir halde kaçarken arkada sığınabilecek barınabilecek bir ocak yahut bir bucak bulabiliyorduk. Fakat gözünüzü açınız, iyice bilmiş olunuz ki artık dinimizi, imanımızı, ırzımızı, namusumuzu, çoluğumuzu, çocuğumuzu barındırabilmek için arkamızda hiçbir yer kalmamıştır. Şayet düşmanların hilelerine, tezvirlere, yalanlarına kapılarak birbirimize girmekte birbirimizin kanını içmekte bir müddet daha devam olursak maazallah bu son Müslüman hükümeti de ayaklar altında çiğnenip gidecektir.” demiştir⁵⁴.

51 Sebilürreşad, cilt 19, sayı 472, 21 Mart 1337 (1921), s.36.

52 3 Şubat 1337 tarihli Sebilürreşad'dan nakleden Eşref Edip, a.g.e. 1960 bs. s.152; Sarıhan, a.g.e., s.131.

53 Akif'in Kastamonu'da hangi ilçeleri dolaştığı ve tam olarak hangi tarihlerde konuştuğuna dair açık bir bilgi yoktur.

54 Sebilürreşad, c.18, no.466, 13 Kânunevvel 1336-3 Rebiulahir 1339 (1921) s.278-281. Akif'in Kastamonu ilçelerindeki diğer konuşmaları Sebilürreşad'ın 3 Kânunevvel 1336 (23 Rebüllevvel 1339) ve 3 Şubat 1337 (24 Cemâziyelüla 1339) tarihinde yayımlanmıştır. Bu mev'izeler için ayrıca bak. A. Abdülkadiroğlu N. Abdülkadiroğlu, a.g.e., s.161-187; Özalp, a.g.e., s.198-219; Kaplan ve diğerleri, a.g.e., s.448-456. (Sebilürreşad'daki 3 Şubat 1337'de yayımlanan mev'ize)

E. Mehmet Akif'in Ankara'ya Dönüşü ve TBMM'deki Faaliyetleri

Mehmet Akif, yaklaşık iki ay kadar Kastamonu'da kaldıktan sonra 25 Aralık 1920 günü Eşref Edip'le birlikte Sebilürreşad'ın başlık klişesini de alarak Ankara'ya dönmek için yola çıktı.⁵⁵ Akif'in geleceğini haber alan hem Kastamonu hem de Balıkesir Milletvekilleri ona bir oda bulmaya çalıştılar. Muhtemeldir ki eski Balıkesir Milletvekili Basri Beyin dalâletiyle Taceddin Dergâhı Şeyhi, oturduğu yerin bir odasını ona tahsis etmişti.⁵⁶

Akif'in Dergâh'a yerleşmesi ile birlikte Dergâh, adeta dost ve ziyaretçi akımına uğradı. Gelen dostları arasında Münir Bey (Washington Sefiri), Mısırlı Hilmi Bey, İzzet Paşa (Esbak Sadrazam), Hüseyin Kâzım (Şeyh Muhsin-i Fâni), Fatih Hoca (Rasad-hane Müdürü), Hikmet Bey (Esbak Maarif Vekili), Doktor Adnan Bey (Esbak Dahiliye Vekili) gibi eski dostları da bulunmaktadır. Bu itibarla Taceddin Dergâhı Akif için sadece bir ikâmetgâh değil aynı zamanda dostları için bir "Edebî meclis," bir "sohbet meclisi" durumundaydı. Onun edebî, fikrî ve kültürel konuşmalarını dinlemek, tasavvuf ve müsikî sohbetlerinden istifade etmek isteyenler buraya koşarlardı. Ordumuzun durumu, cephelerdeki son gelişmeler hakkında bilgi almak isteyenler Akif'in ikamet ettiği Dergâh'daki sohbetlerine gelirlerdi. Odalar, ziyaretçilerle dolup-taşar; sohbet gecenin geç saatlerine kadar uzardı.⁵⁷

55 Eşref Edip yola çıkış tarihini 25 Kanunievvel 1336 olarak verirken a.g.e., 1938 bs. s.69; 1960 bs. s.151; Düzdağ, a.g.e., s.105'te Aralık sonu, Tansel a.g.e., s.91.;Doğan a.g.e., s.51'de 25 Aralık 1920; Uçman a.g.m.s.26'da 1920; Sarıhan, a.g.e., s.140'da 24 Aralık 1920; Ahmet Kabaklı, Mehmet Akif, İstanbul 1977, s.34'te Ocak 1921 olarak vermektedir. Fevziye Abdullah Tansel ise Akif'in "Yunan Ordularının Ankara'ya doğru ilerlemesi üzerine tekrar Kastamonu'ya döndü. Buradaki kazalardaki camilerde yine va'azlar verdi" demektedir. a.g.e., s.91-92.

56 Erişirgil, a.g.e., s.420. Eşref Edip, a.g.e., 1960 baskısında da "Ankara'ya gelince doğru Taceddin Dergâhı'na indik. O zaman Ankara'da mesken buhranı olduğu için herkes bir tarafa sığınmıştı. Taceddin Şeyhi bir hürmet-i mahsusa olmak üzere dergâhı üstada tahsis etmişti" demektedir. Eşref Edip, a.g.e., s.s.152.

57 Eşref Edip, Dergâh'm o günlerini şöyle anlatıyor:

"... Tâceddin Şeyhi, bir hürmet-i mahsusa olmak üzere dergâhı ustada tahsis etmişti.

Dergâh deyince dervişler, âyinler hatıra gelmesin. Eşraftan birinin âdetâ selamlık dairesi. Ufak bir köşk gibi muntazam yapılmış içi dışı boyalı. Döşenip dayanmış; güzel ve geniş bir bahçesi var. Türü türlü meyveler... Önünde bir şadırvan; şarıl şarıl sular akıyor.

Üstad Ankarada'ki bütün şiirlerini, İstiklâl Marşı'nı hep bu Dergâh'da yazmıştır... Hele İstiklâl Marşı kabul edildikten sonra Dergâh'da çok samimi bir merâsim yapıldı. Üstadın sevdiği bütün arkadaşlar, birçok mebuslar, Üstadı tebrike geldiler. Güzel sohbetler oldu" Eşref Edip, a.g.e., 1938 bs. s.70-71. Eşref Edip, a.g.e., 1960 baskısında da "Ankara'ya gelince doğru Taceddin Dergâhı'na indik. O zaman Ankara'da mesken buhranı olduğu için herkes bir tarafa sığınmıştı. Taceddin Şeyhi bir hürmet-i mahsusa olmak üzere dergâhı üstada tahsis etmişti" der s.152.

Eşref Edip'in naklettiğine göre Ankara'ya gelişlerinden bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa, Akif'le kendisini Ankara istasyonunun küçük bir odasında kabul ederek bir saat kadar görüşmüştür. Bu görüşme sırasında Mustafa Kemal Paşa onların İstanbul'dayken de Millî Mücadeleye yaptıkları hizmetleri bildiğini belirttiikten sonra konuşmasını şöyle sürdürmüştür: "*Kastamonu'daki vatanperverane mesainizden çok memnun oldum. Sevr Muahedesi'nin memleket için ne feci bir idam hükmü olduğunu Sebülürreşad kadar hiçbir gazete memlekete neşredemedi. Manevî cephemizin kuvvetlenmesine Sebülürreşad'ın büyük hizmeti oldu. Her ikinize de bilhassa teşekkür ederim*" demişti.⁵⁸

1) Sevr Antlaşması Hakkında İstanbul'da Tevfik Paşaya Çekilecek Telgraf Meselesi

8 Şubat 1337 (1921) Salı günü TBMM'nde gizli oturum yapılıyordu.⁵⁹ Oturumun Üçüncü celsesinde, Reislik makamında: İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi bulunuyordu. I. İnönü Savaşı'ndan sonra gündeme gelen Londra Konferansı'nda Türkiye'yi ancak kendilerinin temsil etmeye yetkili olduğunu İstanbul'daki Tevfik Paşa Hükümeti'ne açık bir ifade ile daha önce bildirmişti.⁶⁰ Meclisin bu oturumunda ise; "Sevr Muahedemesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşaya çekilen (çekilecek olan) telgraf" tartışılmaktadır. Oturum Başkanı Hasan Fehmi Beyin celseyi açmasından sonra ilk sözü Heyet-i Vekile Reisi (Bakanlar Kurulu Başkanı) Fevzi Paşa olarak "*Efendim, İstanbul ile muhaberenin neticesini arz etmişim. Bunun üzerine Heyet Âliyeniz cevap vermek için bir karar ittihaz buyurmuştu. Üç, dört gündür bunun tehiri İstanbul münasebatında bazı teşevvüşata sebebiyet veriyor. Rica ederim cevap verilsin de İstanbul'la hesabımız kesilsin*" demiştir.

58 Eşref Edip'ten aktaran, Hayreddin Karan, "Millî Mücadelede Sebülürreşad", c.11, sayı 254, tefrika 16, s.58-59.

59 T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları (TBMM GCZ olarak kısaltılacaktır), C.1 (24 Nisan 1336 (1920)- 21 Şubat 1336 (1921), 2. Bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tarih Dizisi No 18, Ankara 1985, s.410-416. Akif'in konuşması s.410-411.

60 Londra Konferansı'na gönderilecek Sulh Heyeti'nin tezkeresi hakkına Heyeti Vekile'nin müzakeresi için bak. TBMM GCZ, c.1, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma tarihli içtima, s.366-379 ve 5 Şubat 1337 tarihli içtima, s.382-407.

Oturumda ikinci sözü Mehmet Akif almıştır. O da “*Efendiler İstanbul’la aramızdaki sui tefehhümün (kötü anlama) kalkması bu ikiliğin bertaraf edilmesi için Meclisi âliniz karar verdi. İstanbul’a bir telgraf yazılacaktı ve son cevap olacaktır.*” demiştir. Hamdullah Suphi Bey (Antalya)-(yerinden) “*Beyefendi yazmışlar, geldiler burada okudular*” diye söze karışmıştır.

Mehmet Akif Bey (Burdur), yazılan telgraftaki ifadeleri oldukça ağır bulduğunu, amacın uzlaşmayı temin etmek olduğunu bunun içinde, telgrafta yer alan bazı ifadelerin yumuşatılması gerektiğini söyleyerek kendisinin yazmış olduğu telgraf metnini okumaya başlamıştır. Akif, “*Mütarekeden beri devam eden ve İnyet-i Hakla hayat ve istiklâlimizin halâsına kadar devamı muhakkak olan Mücadele-i Millîye sayesinde bugün lehimize olarak bir vaziyet inkişaf etti. Bu müsait vaziyetten istifadeye koşmak bütün Kuvvayı Devlet için bir vecibei hayattıye iken, İstanbul’un hakayiki (gerçek) ahvale göz yumarak ruhdan ziyade şekil ile meşgul olduğu nazarı teessütle görülüyor. Zaman geçmiş, vakayii tahlil ile uğraşacak zaman değildir. Ecnebler devletimizin bütün varlığını payimal etmişler, en tabii hukukunu çiğnemekten sıkılmamışlardır... İstanbul nazarında henüz resmen âsi telakki edilen Anadolu bugün istiklâli için, Makamı Hilafet ve Saltanatın tahlisi için canla başla uğraşıyor, kanını döküyor. Binaenaleyh bugün söz sahibi ancak kendisi olmak icap edeceğini itiraf ve kabul etmek ve aradaki sui tefehhümü (yanlış-kötü anlamayı) bertaraf ederek BMM’ne tefviz-i umur eylemek (işleri-görevi devretmek) kendisinin ve bütün memleketin selâmeti namına İstanbul için en mutekaddim ve mütehattın (lüzumlu-gerekli) bir vazifedir”* diyerek İstanbul hükümetinin memleketin idaresini TBMM’si hükûmetine devretmesi gerektiğini belirtmiştir.

Konuşmasının devamında “*Gerek Zati Şahane’nin, gerek bütün Cihan-ı İslâmın malûmu olmalıdır ki Büyük Millet Meclisince bugün Makamı Hilâfet ve Saltanatın halâsını ve milletimizin istiklâli tammını temin etmekten başka hiçbir gaye mutasavvar değildir ve bunun böyle olduğunu her milletvekili ferden ferda yemin ile teyit etmiştir. Onun için bugün İstanbul’un mânasız vesveselerle nazarı ecanıpte milletin vahdetini kesrecek gayri-*

meşru bir tavır takınmasına Büyük Millet Meclisi son derece müteessiftir. Artık bu gayrimeşru vaziyete bir an evvel hâtime vermek; bu zavallı, bu fedâkar milletin mukadderatını idare etmekte bulunan Büyük Millet Meclisiyle tevhibi mesai etmek, aynı gayenin husulüne el birliğiyle çalışmak dinî, vatanî, Millî vezâifin akdemidir” diyerek İstanbul hükûmetinin TBMM'sine ve onun hükûmetine karşı takındığı gayrimeşru tavıra bir son vermesini söylemişti.

Konu ili ilgili Mehmet Akif'in açıklamaları o günkü oturuma katılan milletvekilleri tarafından farklı yönleri ile tartışıldı. Ancak Akif'in görüşleri, konuşmasından bazı alıntılar da yaparak Mustafa Kemal Paşa tarafından ciddi şekilde eleştirildi.

Akif'in “...Bugün lehimize olarak bir vaziyet inkişaf etti. Bu müspet vaziyetten istifadeye koşmak bütün kuva-yı devlet için bir vecibe-i hayatiye iken İstanbul'un hakayiki ahvale göz yumarak ...” diye başlayan cümleyi ele alan Mustafa Kemal Paşa “...Vaziyet öyle değildir efendiler. Elhamdülillah bizim vaziyetimiz iyidir ...” dedi.⁶¹

Mustafa Kemal Paşa, Akif'in “...Bugün İstanbul'un uhtei hamiyetine düşen en mühim vazife derhal TBMM'nin meşruiyetini tasdik ve konferansa murahhas göndermek hakkının münhasıran bu Meclise ait olduğunu ilân etmektir...” sözlerini de tenkit ederken şöyle demiştir: “Efendiler bu Meclis meşrudur ve bunun meşruiyetini kimseye tasdik ettirmek lazım değildir. İkincisi; Bu meşru Meclis, meşru ve selâhiyettar olan murahhaslarını (Londra Konferansına) göndermiştir. Bu heyetin Avrupa'ca tanınması için Tevfik Paşaya ricaya ihtiyacımız yoktur. Binaenaleyh böyle bir şeyi beyannamemizde söylemek, giden heyeti murahasamızın kıymetini katıyen sıfıra indirmek demektir.”⁶²

Mustafa Kemal Paşa konuşmasının devamında “Yine altıncı sayfada bazı izahat vardır. -Sevr muahedesini kabul etmeye cevazı şer'i yoktur- de-

61 TBMM GCZ, C.1, s.414.

62 76TBMM GCZ, C.1, s.414-415.

niliyordu. Halbuki Sevr muahedesi kabul edilmiş ve makamı Hilâfeti mühmel bırakmıştır. Malûmu âlinizdir ki efendiler, Şûrayı saltanatta Sevr muahedesini Zatı Şahane bizzat ayağa kalkmak suretiyle kabul etmiştir...”

“Sonra yedinci sayfasında yine zatı Şahanedan Büyük Millet Meclisini tasdiki talep ediliyor. Evvelki başka bir mânâda idi. Bu da başka bir mânâdadır. Halbuki efendiler biz Zati Şahane, İstanbul’da düşman süngüsü altında iradesini istimale gayrı muktedir, yani esirdir, dedik. Binaenaleyh bizim Meclisimizi bir esir tasdik edemez. Bu doğru değildir...”

“Sonra efendiler, -sekizinci sayfasında bugün şöyle böyle anlaşalım ve bunun husulünden sonra aramızda pek kolay olan iradei dahiliyeyi...- Şimdi efendiler, iki şahıs konuşmuyor. Bir milletle bir şahıs konuşmuyor. Öyle pazarlık olamaz zannederim. Malûmualiniz hakimiyet bilâ kaydü şart milletindir. Artık bunda pazarlık hakkı bizde mevcut değildir. Böyle bir pazarlık olamaz zannederim. Azmü imanımızda bir tereddüt ve teşevvüs olduğunu bugünden ilân etmiş oluyoruz. Binaenaleyh kimse ile pazarlığımız yoktur...” diyerek Akif’in fikirlerine katılmadığını belirttikten sonra böyle bir yazının İstanbul’a gönderilmesi durumunda “Korkarım Heyeti Vekile müşkül bir vaziyette kalır” kanaatini açıklamıştır.⁶³

Bu görüşmelerde Akif’in görüşleri ile Mustafa Kemal Paşanın ve Hükümetin görüşleri ciddi bir çatışma imiş gibi görünse de bunun iki taraf arasında bir kırgınlığa ya da en azından o dönem için temelli bir ayrılığa yol açmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu görüşmeden 18 gün sonra İstiklâl Marşı konusu Meclise gelmiş, 1 Mart’ta Akif’in marşı Mecliste okunmuş 12 Mart’ta da Hükümetin de çabasıyla kabul edilmiştir.⁶⁴

2. Sebilürreşad’ın Ankara’da Yayınlanması ve Ödenek Meselesi

Mustafa Kemal Paşanın da övgüsünü kazanmış olan Sebilürreşad 3 Şubat 1921 tarihli 467. sayısı ile Ankara’da çıkmaya başladı. Ankara’da yayınlanan ilk nüshada Akif’in Kastamonu ve ilçelerinde yaptığı konuşmalardan derlenen bir yazı yayımlandı. 17 Şubat 1337-9 Cemaziyelahir 1339

63 TBMM GCZ, C.1, s.415.

64 Sarhan, a.g.e., s.186.

(1921) tarihinde yayınlanan 468. sayısında ise Akif'in Türk milletine armağan ettiği en büyük eseri "İstiklâl Marşı" yayınlandı.

28 Şubat 1921 günü Mecliste görüştülen Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü bütçesi Sebilürreşad'la ilgili ilginç bir tartışmaya da sahne oldu. O dönemde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin vazifesi içeride ve dışarıda kurtuluş savaşı lehine propaganda yapmaktı. Bu makساتla gazetelere devamlı yardımlar yapılırdı. Meselâ Ankara'da Yunus Nadi'nin "Yeni Gün", İstanbul'da Celâl Nuri'nin "İleri", Konya'da Mazhar (Babalık'ı)'ın "Babalık", Kastamonu'da "Sebilürreşad" ve bilahare Ziya Gökalp'ın Diyarbakır'da çıkardığı "Küçük Mecmua"... idareden düzenli yardım görenler arasındaydı.⁶⁵ Anlaşılan Sebilürreşad'a yapılan yardımlarda bazen aksamalar oluyordu.⁶⁶ Bu yüzden Meclis kürsüsünde Karesi (Balıkesir) mebusu Abdulgafur Efendi, Matbuat Umum Müdürlüğünün çalışmalarını eleştirdi. Bir mebus yerinden "Sebilürreşad'a da yardım ediliyor diye laf atınca, Abdulgafur Efendi, Umum Müdürlüğünün Sebilürreşad'a elinden gelen "eskal"ı, "tazyik"i reva gördüğünü ileri sürdü. Bu ifade "şayan-ı teessüf" sesleri ile karşılandı. Fakat Abdulgafur Efendi Meclis Genel Kurulunun kararına rağmen Matbuat Umum Müdürlüğünün Sebilürreşad'a karşı elinden gelen "eskal"ı reva gördüğünü tekrarladı.

Yahya Galip yerinden "Kim"? diye sordu. Abdulgafur Efendi "Matbuat Müdür-i Umumisi" cevabını verdi. "Ama sonradan muavenet etti, kağıt vesaire verdi" diye devam etti ve muavenet edilen gazeteler arasında Hakimiyeti Millîye ile birlikte yine Ankara'da yayınlanan Yunus Nadi'nin Yenigün gazetesini de saydı. Ancak Hamdi Bey (Ertuğrul) "Rica ederim, Ye-

65 Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü yayınları No 2. 1943, s.237.

66 Aslında yardım konusundan Anadolu'daki diğer gazeteler de serzeniş içindedir. Meclisin 28.02.1337 tarihli celsesinin ilk oturumunda Matbuat Umum Müdürü Muhittin Bey, Anadolu'da büyük güçlükler içinde yayın yapan gazetelerden bazılarını şöyle sıralar, Erzurum'da "Albayrak", Amasya'da "Emel", Adana'da "Yeni Adana", Kayseri'de "Kayseri", Samsun'da "Rehber", Memaretulaziz'de "Şark Gazetesi", Bolu'da "Derfli"... Muhittin Bey bunları sıralarken bir milletvekili "Bu saydığınız gazetelere bir muavenet buyuruyor mu? diye sorar. Muhittin Bey buna "Hayır" cevabını verir. Ancak muavenet yeni başlıyor diye de ilave eder. *TBMM ZC*, 2c. C.8, 2bs. Ankara 1945, s.519-520.

nigün'e muavenet edilmemiştir. Yeniğün muavenetten müstağnidir" diye karşılık verdi. Bir mebus "Sebilürreşad'a da muavenet ediyorlar" dedi.⁶⁷

Görüşmelerin devamında Matbuat Müdürü Muhiddin Bey konu ile açıklamalarına devam ederek "*Anadolu'da tenvir ve irşat için lâzım gelen vesait katiyen ve katibeten yoktur. Anadolu memleketi çok zavallı bir memlekettir. Anadolu memleketinde matbaa denebilecek bir matbaa yoktur efendim...*" dedi⁶⁸.

Bununla birlikte konu burada kapanmamıştır. TBMM'nin 25 Nisan 1921 tarihli toplantısında Kütahya Mebusu Besim Atalay bey tarafından hazırlanan "Köy Hocası" ile Sebilürreşad dergilerinin köy ve nahiyelere kadar ücretsiz dağıtılması hususunda hazırlanan bir yasa teklifi oturum başkanı tarafından Teklif Komisyonu'na gönderilmiştir.⁶⁹ Teklif 30 Nisan'da Mecliste okunmuştur. Encümen, görüşmeye değer görerek İrşat ve Muvazene-i Maliye Encümenlerine gönderilmesini önermiştir. Ancak Besim Atalay konunun İrşat Encümeninde görüşülerek kabul edildiğini, bu bakımdan Mecliste de görüşülerek kabul edilmesini istemiştir.

Uzunca bir tartışmadan sonra Muş Mebusu Abdülgani Efendinin önergesi kabul edildi. Buna göre her iki derginin devlet tarafından satın alınarak köy ve nahiyelere kadar devlet tarafından dağıtılması görevi İrşat En-

67 **TBMM ZC.** c.8, s.517. O dönemde Meclis'te Adana Milletvekili olarak bulunan Damar Arıkoğlu, hatıralarında bu tartışma ile ilgili şunları yazmaktadır. "...Hiç söze karışmayan şimdîye kadar ağzından bir tek kelime çıkmayan Şair Mehmet Akif'in Hamdi Beyin ifadeleri çok canını sıktı. Şeriye Encümeni namına Hamdi Beyi adeta tektir etti. Sözlerini fikri mahsusla söylediğini, dalkavukluktan başka bir mana taşımadığını, sert ve ağır cümlelerle cevaplandırdı. Yunus Nadı Beyin Ankara'da neşrettiği Yeniğün Gazetesi'nde yazıları çıkan Hamdi Beyin bu sözlerle pek kızdığı ve yerinde oturamaz bir hale geldiği görülmüyordu. Teskin için bazı arkadaşları da yanına gitmişler ona sükûnet tavsiye ediyorlardı. Hamdi Bey bu tedbire rağmen sinirli ve öfkeli bir edayla Şair Mehmet Akif beyi yobazlıkla, geri kafalılıkla itham edip halâ inkıfâbımızı anlayamamış bir softa zihniyetiyle konuştuğunu, daha söyleyecek sözleri olduğunu, fakat şimdilik bununla iktifa edeceğini ifade etti. Belki daha konuşacaktı; fakat arkadaşlarının ısrarı üzerine yerine oturabildi. Bu sözlerden sonra artık ortalık karıştı. Hocalar ve muhafazakârlar Şair Mehmet Akif'i, gençler de Hamdi Beyi desteklediler. Meclis reisi işe karıştı, her iki hâtime de söz vermedi ve celseyi bir müddet teneffüs vermek suretiyle kapadı." Damar Arıkoğlu, **Hatıralarım**, İstanbul 1961, s.270.

68 **TBMM ZC.**c.8, s.533.

69 **TBMM ZC.**, devre 1, c.10, ikinci baskı, Ankara 1945, s.85.

cümeni, Maarif Vekâleti ve İstihbarat Umum Müdürlüğünün yapmaya mecbur olduğu işler arasında bulunduğundan kanun önerisinin bu ilgili yerlere tebliğ edilmesiyle yetinilmesi fikri benimsendi⁷⁰.

İskit, Sebilürreşad'a devlet tarafından yapılan yardımın Ahmet Ağaoğlu'nun Matbuat Umum Müdürlüğüne getirilmesinden sonra⁷¹ kesildiğini belirtir⁷². Ancak bu bilgi doğru değildir. Büyük Taarruzdan sonra TBMM'nin Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü bütçesinin görüşülmeğe devam edildiği 16 Eylül 1922 tarihli oturumunda Ahmet Ağaoğlu, müdürlüğü tarafından şu dergilerin desteklendiğini açıkladı: Sebilürreşad, Köy Hocası, Terbiye, Felsefe, İlim ve Fen, Ziraat, Anavatan. Bunlardan Sebilürreşad'a beş bin kûsur lira ve altı top kağıt verilmektedir dedi.⁷³

3. Bursa'nın Yunan İşgaline Uğraması Karşısında Duyduğu

Üzüntü ve Yazdığı "Bülbül" Şiiri

Daha önce belirttiğimiz gibi Akif, Kastamonu'dan Ankara'ya geldikten sonra Taceddin Dergâhı-na yerleşmişti. Ülkenin geleceği açısından çok zor günler yaşanıyor, ıstıraplı günler arka arkaya sıralanıyordu. Çok az sayıdaki insandan başka herkesin morali bozulmuş, ümitler tükenmeye yüz tutmuştu. Nasıl tükenmesin ki. Batıda İngilizlerin tam desteğini alan Yunanlılar hiçbir zaman unutulması mümkün olmayan pervasız vahşetler yaparak ilerliyor, Güney vilâyetlerimizde Fransız destekli Ermeni Çeteleri, Doğuda Ermeniler adeta dehşet saçıyor; bu arada İstanbul'un fetva ve telkinler karşısında ne yapacağını bilemeyen ve aldanan bazı şaşkınların Anadolu'nun çeşitli yerlerinde başlattıkları iç isyanlar ortalığı kasıp kavuruyordu.

70 Tartışmanın ayrıntıları için bak. TBMM ZC., c.10, s.262-267. Özet görüş için bak. Sarıhan, a.g.e., s.188.

71 Ağaoğlu 29 Teşrinisani 1921-11 Ağustos 1923 tarihleri arasında görev yapmıştır.

72 İskit, a.g.e., s.237.

73 Ahmet Ağaoğlu, **Kuvayı Millîye Ruhu**, (Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1981) adındaki eserinde "Sebilürreşad ve "Köy Hocası"nı" Büyük Millet Meclisinde muhafazakârların etrafında toplandığı dergi olarak nitelemektedir. a.g.e., s.272.

Böyle bir ortamda Yunan askerleri 8 Temmuz 1920'de Osmanlı Devletinin ilk payitahtlarından Bursa'ya girdiler.⁷⁴ Bursa'nın işgalinden 2 gün sonra 12 Temmuz 1920'de Hakimiyeti Millîye gazetesinde "Bahtsız Bursa" başlıklı bir yazı ile Yunanlıların burada yaptıkları vahşeti gözler önüne serdi. Yazıda şöyle deniyordu. "...Bahtsız Bursa, artık altı yüz senedir gönül verdiği Türkün sesinden uzak yabancı bayrakların gölgesinde sıtmalı bir halde kurtuluş yolunu bekliyor. Kara Osman'ın, Keşiş'in yamaçlarına yüksekte bakan türbesi artık bu, yeşil Türk beldesine sızısız başını uzatamaz. Başının üstünde parlayan bir Yunan satırı asılı. Günde beş defa bu fâni, toprak adamlarına ilk ümit sesini veren vakur minareler, minarelerinde cihat hutbeleri okunan camiler belki bir keyif için, bir eğlence için atılan bomba ve silâh seslerinin aksiyile inliyor. Nilüfer Sultan'ın asırlardır sönmeyen aşk fısıldayan türbesi, şimdi harap bir mezarlıktan başka bir şey değil, belki de bir penceresi bir Ayasofya eder denen Türk mâbetleri yıkılıyor."⁷⁵

Bursa'nın kaybedilişi 10 Temmuz 1920'de TBMM'nde gündeme geldi. 31 Mebus tarafından verilen bir önerge ile oturuma 20 dakika ara verilmesi ve Riyaset Kürsüsünün üzerinin kara bir örtü ile örtülmesi teklif edildi. Aynı gün Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey de Yunanlıların Bursa'da yaptıkları kötülükler hakkında bir önerge verdi, bir de konuşma yaptı. "...Yunanlılar Bursa'ya giriyorlar, eşrafi Ulucami caddesine diziıyorlar. Siz, Bursa'yı bizden zapt ettiğiniz zaman bizden şu kadar kız aldınızdı, onları bize vereceksiniz diyorlar, o kadar kız alıyorlar ve bunları palikaryaların kollarına vererek eşrafın önünden geçiyorlar... Efendiler, Nilüfer Sultan'ın kabrini, vaktiyle sen bir Türk'e vardın diye yedi asır evvelki vak'ayii affetmeyerek bombalıyorlar."⁷⁶

74 Mümtaz Şükrü Eğümez'in Hatıraları, **Millî Mücadele'de Bursa**, Yayına haz. İhsan İlgar, Tercüman Yay. İstanbul 1981, s.46-54.

75 Enver Behnan Şapolyo, **Millî Mücadele'nin Edebi Vesikaları-İstiklâl Savaşı Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1967, s.103-104.

76 **TBMM ZC.**, c.2, s.215-233'ten nakleden Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c.III, Ankara 1978, s.160-161, 210 nolu dipnot.

Bu kara haberler bütün millet fertlerini olduğu gibi, Mehmet Akif'i de derinden sarsıyordu. Duyduğu acı haberlerin parçaladığı hassas kalbinin sızılarını, karargâh haline getirdiği Taceddin Dergâhı'nda "BÜLBÜL" adını verdiği şiirinde dile getirdi.⁷⁷

Akif, bu eserini yakın dostu Hasan Basri (Çantay)'e ithaf etti. Hasan Basri Çantay Bülbül'ün yazılışı ile ilgili şunları nakleder: "1337 (1921) mali yılının Mayıs iptidalarında idi, Ankara'da idik. Üstâd alessabah bize geldi, yazdığı bir şiirini okuyacağını müjdeledi ve okudu. Bu, (Bülbül)dü. Beğenip beğenmediğimi sordu; "*anlayamadım, lütfen bir daha ...*" dedim. Tekrar okudu. Kendisine acizane, şu kanaati arz ettim: "*Üstâd, Bülbülünüz Gülistanı âsârınızın en bedii ve coşkun bir dilidir. Dedi ki bunu size ithaf ettim.*"⁷⁸ O zamanlar Yunan işgali altındaki memleketlerimizden, hele Bursa ve Balıkesir'den çok elim haberler alıyorduk. Tetkikine de imkân yoktu. Akif, işte bundan müteessir ve mülhem olarak "Bülbül"ünü yazdı..."⁷⁹

*Akif'in en yakınlarından biri olan Eşref Edip'de Bülbül'ün yazılışı ile ilgili hatıralarını şöyle anlatmaktadır. "Üstad, Taceddin Dergâhı'nda bu şiiri yazarken (9 Mayıs 1337) Yunan ordusu Yalova, Gemlik civarında Müslüman köylerini yakıyor; İzmit'te çoluk çocuğu bir haneye doldurarak ateş ediyor; Müslümanların burun ve kulaklarını kesiyordu. Gonaris, İngiliz gazetelerine vuku bulan beyanatında-biz Ehl-i Salib harbi yapıyoruz-diyordu."*⁸⁰

*Şiiri yorumlayan Nihad Sâmî Banarlı, "Bülbül" şiirinde kelimeler ağlıyor, millet ise kan ağlıyordu. Bakışlar nerede bir al görseler, şiddetle ürperiyor, her alı bayrak sanıp onun geleceğinden endişe ediyordu. Acaba bütün Balkanlar'da, Kafkaslar'da ve dünkü yurdun daha nice köşelerinde olduğu gibi, bu bayrak vatanımızda da bir gün sönecek miydi?*⁸¹

77 Bülbül şiiri için bkz. **Safahat**, s.473-474. Yorumlanması için bak. Yasin Doğru, "Osmanlı'nın Dibacesi'ne Ağıt", **Yedi İklim**, sayı 117-118, Atalık-Ocak 1999-2000.

78 Hasan Basri Çantay, **Akifname**, İstanbul 1966, s.207.

79 Çantay, **a.g.e.**, s.208.

80 Eşref Edip, **a.g.e.**, 1938 bs., s.84.

81 Nihad Sami Banarlı, "Korkma Sönmez", **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı: 12, Ocak 1967.

4. İstiklâl Marşı'nı Yazması ve Bu Marşın Millî Marş Olarak

Kabul edilmesi

Sinirlerin iyice gerildiği, ümitle ümitsizliğin birbirine karışmaya başladığı bir zamanda iki sevindirici haber arka arkaya geldi. Bunlardan birincisi, doğuda Ermenilere karşı kazanılan zafer, diğeri de Yunanlıların Batıda başlattıkları saldırıyı durdurmayı başaran I. İnönü Zaferi idi.

Mustafa Kemal Paşa ve Millî Savunma Bakanı Fevzi Paşa İnönü Muharebesi'ni Meclise anlattılar. Fevzi Paşa "*TBMM'nin genç ordusu, daha henüz ikmal olunmamış ordusu, ilk rüşünü bu suretle ispat etmiştir*" dedi.⁸² Fevzi Paşa, Yunanlıların İnönü'den çekilirken bir çok köyde ahaliyi katlettiklerinden, kadınların ırzına tasallut ettiklerinden ve halka ait hayvanları alıp götürdüklerinden bahsetmişti. Bu husus, milletvekillerini coşturmuş ve heyecanlı konuşmalara yol açmıştı. Konuşmacılar bilhassa Avrupa'ya ve Avrupa medeniyetine hücum ederek şöyle diyorlardı: "*... Bu noktada resmî Avrupa'ya değil; ilmî Avrupa'ya, sanatkâr Avrupa'ya hitap edeceğim efendiler. Nerede bu medenî Avrupa? ... Efendiler, şiiiriyle, medeniyetle hayâl ettiğimiz Avrupa nerede? ...*"⁸³

Mustafa Kemal Paşa heyecanlanmıştı. Şu konuşmayı yaptı: "Milletimizin bugün bütün mazisinde olduğundan daha çok ve ecdadından daha çok ümitlidir. Bunu ifade için arz ediyorum... Merhum Namık Kemal demişti ki:

*Vatan bağına düşman dayadı hançerini
Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini.*

İşte ben bu kürsüden bu Yüksek Meclis'in başkanı sıfatı ile Yüksek heyetinizi teşkil eden bütün üyelerin her biri adına ve bütün millet adına diyorum ki;

*Vatanın bağına düşman dayasın hançerini
Bulunur kurtaracak bahtı kara mâderini..."*⁸⁴

82 Sebahattin Selek, *Millî Mücadele II*, İstiklal Harbi, İkinci bs. İstanbul 1965, s.138.

83 Selek, a.g.e., s.138-139

84 Selek, a.g.e., s.139.

Öte taraftan İnönü Zaferi'nden yaklaşık iki ay önce devrin Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili İsmet Bey (İnönü) bir gün Maarif Vekili Dr.Rıza Nur'u ziyaret ederek "*Millî heyecanı koruyacak, millî azim ve imanı besleyecek, zinde tutacak, Fransızların Marsailles marşına benzer bir marş*" yazılmasını ordu adına teklif etti.⁸⁵

Bunun üzerine, bir yarışma açılacağı bir yandan Maarif Vekâleti'nin bir tebliğiyle okullara duyurulurken, öte yandan da matbuat aracılığıyla "Türk şairlerinin nazar-ı dikkatine" sunulmuştu.⁸⁶ İlanda 23 Kânunîevvel 1336 (1920) de de edebî heyet tarafından gönderilen parçalar arasında bir seçme yapılacağı ve marş olarak seçilecek parçanın 500 lira, besteyi yapana da 1000 lira mükâfat-ı nakdiye verileceği bildirilmişti.

Sonuçta yarışmaya 724 parça katılmış, fakat bunların hiç birisi Millî Mücadele'nin ruhunu ifade edebilecek, büyüklüğünü dile getirebilecek güç ve değerde bulunmamıştı.⁸⁷ Bu arada böyle bir marşın ancak Mehmet Akif tarafından yazılabileceği, fakat işin içine para meselesi karıştığından dolayı onun bu yarışmaya katılmadığı söylentileri dilden dile dolaşmaya başladı. İş sürüncemede bırakmak istemeyen yeni Maarif Vekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Mehmet Akif'in yakın dostu Balıkesir Mebusu Hasan Basri (Çantay) ile görüşerek, Mehmet Akif'in bu yarışmaya katılması-

85 Millî Mücadele'nin muharip subaylarından ve eski Dahiliye vekillerinden Şükrü Sökmenşier İstiklâl Marşımızın hazırlanışına dair hatırlayabildiklerini şöyle naklediyor:

"1920 yılı sonlarına doğru o zamanki tâbiriyle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Bey, Maarif Vekili rahmetli Rıza Nur Beyi makamında ziyarete gitmişti. Ben de başyaveri olarak yanında idim. Sayın İnönü bu ziyareti, Millî heyecanı koruyacak ve millî azim ve imânı manevi alanda besleyecek, zinde halde tutacak, Marseyyez örneğinde bir Millî marşın hazırlanmasını teklif için yapmıştı." Muhiddin Nalbantoğlu, *İstiklâl Marşımızın Tarihi*, İstanbul 1963-1964, s.55-56.

Öylesine olağanüstü bir dönemde böyle bir marş yazdıran girişimi herhalde millî hükümetin kuruluş işe başlamasından sonra dost ve yabancı devletlerle olan ilişkilerde ve bilhassa dış temaslarda millî marş ihtiyacı kendisini gösterdi. Çünkü Ankara'ya gelen yabancı devletler sefaret heyetleri karşılırken kendi marşları çalıyordu. Onlarınkine karşılık olarak bizim millî marşımızın bulunmayışı eksiklik olarak görünüyordu. Zira Fransız İhtilâlini takip eden uzun yıllar içinde, hem istisnasız bütün milletler, kendilerini milletlerarası her türlü plâtförmde bayrağı temsil edecek olan millî marşlarını bir şekilde bağlamışlar ve bunu diğer milletlere de bildirecek resmileştirmişlerdi Halim Seraslan, "Türk İstiklâl Marş'ının Doğuşu", *Türk Kültürü*, Sayı: 335, Mart 1991, s.129.

86 *Hakimiyeti Millîye*, 7 Teşrinisani 1336 (1920).

87 Uçman, a.g.m., Düzdağ, a.g.e., s.107; Nalbantoğlu, a.g.e., s.61.

nın yollarını aradı. Sonuçta, Akif'in marşı yazması durumunda, yarışmaya katılmamasına vesile olan ödül meselesini de uygun bir tarzda halledebileceklerini içeren bir davet mektubu yazdı. Mektup şöyledir:

"Pek aziz ve muhterem efendim,

İstiklâl Marşı için açılan müsabakaya iştirak buyurmamalarındaki sebebini izalesi için pek çok tedbirler vardır. Zat-ı üstadanelerinin matlup şiiri vücuda getirmeleri, maksadın husulü için son çare kalmıştır. Asil endişenizin icap ettirdiği ne varsa hepsini yaparız. Memleketi, bu müessir telkin ve tehyiç (heyecanlanma) vasıtasından mahrum bırakmamanızı rica ve bu vesile ile derin hürmet ve muhabbetimi arz ve tekrar eylerim efendim. 5 Şubat 1337 (1921)

*Umur-u Maarif Vekili Hamdullah Suphi."*⁸⁸

Hasan Basri Beyin gayret ve ısrarları ile yukarıda da belirttiğimiz İnönü Zaferinden sonra Mecliste cereyan eden duygusal tartışmalar üzerine marşı yazmaya karar veren Akif Taceddin Dergâh'ındaki odasına çekildi ve çok kısa bir süre içinde İstiklâl Marşı'nı yazdı. Hasan Basri (Çantay) gelişmeleri şöyle anlatır.

"Aradan iki gün geçti, sabahleyin erken üstad bizim evde, yazmış, bitirmiş. Fakat vaktin darlığından müşteki..."

*-Yarına kadar sizde kalsın, göstermeyin, belki tadilât yaparsınız dedim. Artık (Millî İstiklâl Marşı) yazılmıştı! Şimdi bunu -üstâdı rencide etmeden Meclisten nasıl geçirebiliriz? Ben ve -Marşı çok beğenen- Hamdullah Suphi Bey hayli günler bu gizli endişe ile yaşadık."*⁸⁹ On kıtalık marş 17 Şubat 1921'de hem Sebülürreşad hem de Hakimiyeti Millîye'de yayınlandı. Her ikisi de şiiri birinci sayfada ve çerçeve içinde vermişti.

⁸⁸ Çantay, a.g.e., s.62; Eşref Edip, a.g.e., 1938 bs. s.74; Erişirgil, a.g.e., s.436. Çantay, Mektubu Akif'e marşın yazılmasından sonra verdiği yazıyor. Çantay, a.g.e., s.64. Farklı rivayetlerin değerlendirilmesi için bak Beşir Ayvazoğlu, *İstiklâl Marşı (Tarihi ve Mânâsı)*, İstanbul 1986, s.20-29.

⁸⁹ Çantay, a.g.e., s.64.

Mahmut Goloğlu İstiklâl Marşı'nın meclis gündemine gelişine değinirken "Yeni bir başkent kurulması yolundaki teklifini kabul ettirememiş olan Mustafa Kemal Paşa, yeni bir devlet düzenine yönelttiği ataklarına devam ediyordu. Ve yeni bir aşama olarak, Millî Mücadele duygu ve çabalarını vicdan ve gönüllere yerleştirip dünyaya duyuracak olan "İstiklâl Marşı" konusunu ele aldırdı" demektedir.⁹⁰

Millî Marş konusu TBMM'nin gündemine ilk kez 26 Şubat 1921 tarihinde geldi. Oturuma İkinci Başkan Vekili Hasan Fehmi Bey başkanlık ediyordu. O, İstiklâl Marşı hakkında Maarif Vekâleti'nden bir yazı geldiğini duyurdu ve uygun bulursanız Eğitim Komisyonu'na gönderelim dedi. Ancak bu görüş Eğitim Komisyonu Başkanı Mehmet Akif'in de bir şiirinin bulunmasından dolayı itirazlara sebep oldu. Tartışmaların yoğunlaşması üzerine Başkan, ortaya çıkan görüşleri basılıp dağıtılmasını isteyenler, tersini isteyenler diye oyladı. Sonuçta basılıp dağıtılması fikri benimsendi.

İlk görüşmeden üç gün sonra I Mart 1921'de konu yeniden Meclise geldi. O gün Meclisin ikinci çalışma yılı açılıyordu. O günkü oturumun başkanlığını da yapan Mustafa Kemal Paşa önemli bir konuşma yaptı. Ardından Basri Beyin, Hamdullah Suphi Beyefendinin İstiklâl Marşı'nı kürsüden okumasına dair teklifi oylattı. Teklifin kabul edilmesi üzerine Başkan Hamdullah Suphi Beyi kürsüye davet etti.

Hamdullah Suphi Bey kürsüye çıkarak "...Bakanlık, yaptığı incelemede olağanüstü güçte bir şiir aramanın gereğini duyduğu için, ben Mehmet Akif Beyefendiye baş vurdum. Kendilerinin de bir şiir yazmalarını rica ettim. Çok soylu bir kuşku ile tereddüt ettiler. Bilirsiniz ki, bu şiirler için bir ödül sözü verilmiştir. Bunu kendi adlarına yakıştırmak istemediler ve bundan çekindiklerini açıkladılar. Gerekli tedbiri alır, gerekli ilânı yaparız dedim. Bu şartla büyük şairimiz bize çok güzel bir şiir gönderdiler. Öteki altı şiirle birlikte gözlerinizin önüne koyacağız. Seçmek size aittir.

90 Mahmut Goloğlu, *Cumhuriyet'e Doğru (1921-1922)*, Ankara, 1971, s.113.

Arkadaşlar oyumu açıklıyorum. Beğenmek değer vermek konusunda serbestim. Seçimimi yapmışım. Fakat sizin seçiminiz benim seçimimi bozabilir. Bu size aittir” Dedi ve Akif’in şiirini okumaya başladı.⁹¹

On kıtası da büyük bir coşkunluk ve heyecan içinde dinlenen marş, sürekli ve şiddetli alkışlarla sık sık kesildi. Marşın resmen kabul edilmesi ise TBMM'nin 12 Mart 1921'deki ikinci oturumunda ele alındı. Bazı mebusların marşla ilgili görüşlerini açıklamalarından sonra yapılan oylamada Mehmet Akif'in şiiri “ekseriyet-i azime ile” Türk İstiklâl Marşı olarak kabul edildi⁹².

Marşın kabulünden sonra Meclis Muhasebecisi Necmeddin Bey, kanunen müsabakayı kazanana verilecek olan 500 lira nakdî mükâfâtı getirdi ise de Âkif Bey, “*Ben müsâbakaya girmedim; bu para bana ait değildir*” diye reddetti. Fakat muhasebecinin “*Kanun metninde mükâfâtın, kazanana verileceği yazılıdır. Sizin Marşınız kabul edilmiştir; bu para sizindir, Meclis kasasında kalmaz. Siz usûlen teselliim edin, sonra istediğinizi yaparsınız*” diye ısrar etmesi üzerine Âkif Bey, parayı alıp Sarıklıla Hastanesindeki yaralı gazilere hibe etmiştir.⁹³

Mahir İz, Akif ve İstiklâl Marşı ile ilgili bir hatırasını da şöyle nakleder: “*Seneler sonra bir gün, Saraçhanebaşı'ndaki evinde kendisini ziyaret ettiğim Âkif Beyin çok samimî ahbabı olan Erzurum Mebusu Gözübüyükzâde Ziyâ Bey, bu mesele açıldığı zaman bana şu hatırasını anlattı: Şâir Akif Beye –Yahu sen bu parayı neden almadın? Sırtında palton yok. Üstelik bana da iki yüz elli lira borcun var. Alıp da bari borcunu verseydin dediğim zaman, merhum sert bir edâ ile -Borç başka, bu iş başka- diye bana mukabelede bulundu. Halbuki ben Âkif Beyin karakterini iyi bildiğim halde, surf bir lâtife olsun diye mahsus böyle söylemişim.*”⁹⁴

91 TBMM ZC'den nakleden Goloğlu, a.g.e., s.114-115.

92 TBMM ZC Devre I., C.9, s.85-90. Geniş bir özet için bak. Hakimiyeti Millîye, 13 Mart 1921. Bu görüşme Zabıtlardan aynen ya da kısmen bazı yazarlar tarafından da nakledilmiştir. Bazıları için bak. Çantay, a.g.e., s.62-73; Goloğlu, a.g.e., s.116-121; Nalbantoğlu, a.g.e., s.123-138; Çağbayır, a.g.e., s.259-274; Mustafa Baydar, **Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları**, İstanbul 1968, s.121-124.

93 Mahir İz, **Yılların İzi**, 2. bs. İstanbul 1990, s.129. Tansel, Akif'in bu parayı fakirlere dağıttığını yazar. a.g.e., s.96.

94 İz, a.g.e., s.129.

Eşref Edip'de konu ile ilgili şunları nakletmektedir: “İstiklâl marşı için tahsis edilen beş yüz lira mükâfâtı üstadın kabul etmemesi o zaman çok kimselerce tuhaf görülmüştü. Bahusus o sırada sıkıntısı da vardı. Bu ikramiyeden bahsedene çok kızardı. Baytar Şefik'de bir gün bu sebeple üstaddan fena bir azar yedi. Üstad, Ankara'da ceketle gezerdi. Paltosu yoktu. Pek soğuk günlerde Şefik'in muşambasını istiare ederek giyerdi. Bir gün Şefik -Akif Bey, şu mükâfâtı red etmeyip de bir muşamba, yahut bir palto alsaydın daha iyi olmaz mıydı?- diyecek oldu. Hiddetinden ne hallere geldiğini görme-lyidiniz. Böyle söylediği için tamam iki ay Şefik'le konuşmadı.”⁹⁵

Akif'in marş için söyledikleri de dikkat çekicidir. 16.5.1936'da Mısır'dan yurda dönüşünde İstanbul'da son günlerini yaşarken bazı arkadaşları kendisini ziyarete gelmiştir. Söz İstiklâl Marşı'ndan açılınca Akif'in gözleri büyümüş ve parlamıştır. Hastabakıcının yardımıyla, yatağından doğrularak şöyle demiştir: “... O günler ne samimî, ne heyecanlı günlerdi. O şiir milletin o günkü heyecanının bir ifadesidir. Bin bir fecayi karşısında bunçalan ruhların ızdırıplar içinde halas dakikalarını beklediği bir zamanda yazılan o marş, o günlerin kıymetli bir hatırasıdır. O şiir bir daha yazılamaz... Onu kimse yazamaz... Onu yazmak için o günleri görmek, o günleri yaşamak lazım. O şiir artık benim değildir. O, milletin malıdır. Benim millete karşı en kıymetli hediyem budur.”⁹⁶ Baştan sona dikkatle okunduğu zaman İstiklâl Marşı, Millî Mücadele'nin manevî cephesinde zaferin kazanılması yolunda yapılmış “Büyük Taarruz”dur. O dönemde zafere şüphe ile bakanların yanı sıra Millî Mücadele'nin mutlaka zaferle sonuçlanacağına inanmış olanların fikirlerine de büyük bir manevî kuvvet sağlamıştır.

F. Sakarya Savaşı ve Büyük Taarruz Esnasında Mehmet Akif'in Faaliyetleri

Arka arkaya kazanılan zaferlerden sonra gelen Kütahya-Eskişehir mağlubiyeti (10-24 Temmuz 1921) sonunda Eskişehir, Kütahya, Afyon gi-

95 Eşref Edip, a.g.e., 1960 bs. s.165.

96 Nakleden Eşref Edip, a.g.e., 1960 bs. s.164.

bi büyük stratejik önemi bulunan şehirlerin Yunanlıların eline geçmesi, yurttaki büyük bir hayal kırıklığına sebep oldu. TBMM’de moral bozukluğu başladı. TBMM’nin 23 ve 30 Temmuz 1337 (1921) tarihli gizli oturumlarında “Yunan taarruzu üzerine vaziyeti harbiye hakkında müzakerat ve TBMM’nin Kayseri’ye nakli” tartışıldı⁹⁷. Oturum başkanlığını ikinci reis vekili Adnan Beyin yaptığı gizli toplantıda ilk sözü İcra Vekilleri ve Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa (Çakmak) aldı⁹⁸ ve (özetle) “...Arkadaşlar tarihi günler yaşıyoruz. Yunanlıların çok üstün kuvvetle yaptıkları taarruza karşı asker ve subaylarımız insan üstü bir gayretle kahramanca çarpıştılar, harp çok kanlı oldu, ağır zayiata uğradık. Biz şehir, bölge savaşı yapmıyoruz. Hedefimiz nihai zaferdir. Ordumuz stratejik bakımdan en müsait yerde harbe devam edecektir. Malumu âliniz biz Ankara’da buldukça ordu daima Ankara’yı nazarı dikkate almak mecbûriyetindedir. Ordu Ankara’yı nazarı dikkate aldıkça düşman da manevrasını ona göre yapacaktır ve bizi daima bir noktaya bağlayacaktır. Bunlardan âzâde kalan bir ordu şimdi Eskişehir’den daha emin bir vaziyettedir. Çünkü hatlarımız çok. İstersek Kırşehir’e doğru, Kızılırmağ’a, Beypazarı’na doğru bir cephe yapabiliriz. Biz (Meclisi kastediyor) burada, Ankara’da buldukça ordu başka bir şey düşünemeyeceği için her halde merkezi hükümetin tebdili zarûretindeyiz. Bunun için Heyet-i Vekile yaptığı müzakeratta Kayseri’yi münaşip görmüştür. Kayseri malumu âliniz, Anadolu’nun göbeği addolunur. Hükümetin orada tesisini, ordunun harekât-ı nokta-ı nazarından daha emin addediyoruz...”⁹⁹

Hükümet namına İcra Vekilleri ve Erkan-i Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşanın bu beyanati Mecliste bomba tesiri yaptı. Zaten sınırlar gergin, kürsüye çıkan çıkana. Onlardan biri olan Erzurum Mebusu Mustafa Durak Bey “... Bendeniz zannediyorum ki Heyet-i Vekile’nin verdiği bu ka-

97 TBMM GCZ, C.2., 2 bs. Ankara 1985, 23 Temmuz tarihli toplantı s.98-114; 30 Temmuz tarihli toplantı, 116-127.

98 Birinci dönem Adana Milletvekili Damar Arıkoğlu, Fevzi Paşanın o günkü durumunu anlatırken “... Fevzi Paşanın rengi uçmuş, tıraş olmamış, kimbilir kaç gündür uykusuzluktan gözlerinin etrafı halka halka, elbisesi toz toprak, perişan kıyafeti söze başladı” der. a.g.e., s.235.

99 TBMM GCZ, c.2, s.102. Fevzi Paşanın konuşmasının tamamı için bak. a.g.e., s.99-103.

rar yanlıştır. Bu, orduya aksi tesir hâsıl eder. Çünkü bütün millet Ankara'da bulunuyor... Ordu kendisine serbest bir program çizsin. Biz müdahale etmeyelim. Ordu şehir bekçisi değil, Ordu İstiklâl bekçisidir. Nerede canı isterse orada harbini yapar..." dedi¹⁰⁰.

Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi ise hem Fevzi Paşanın konuşmasına hak verdi, hem de Mustafa Durak Beyin vurguladığı "çekilmenin manevî zararlarının orduya kadar sirayet edebileceği" hususunun altını çizdi. Meclisin açık ya da gizli oturumlarında bu hususta hiç konuşmamakla beraber Akif'de Meclisin Kayseri'ye taşınmasına karşı çıkıyordu.¹⁰¹

Ailesini Ali Şükrü Bey ve ailesi ile birlikte Kayseri'ye gönderen Akif, Oğlu Emin'i "*Benim öldüğüm yerde, oğlum da ölsün*" diyerek yanında alıkoymuştu¹⁰². Eşref Edip'e de "*Sen klişeyi al, Kayseri'ye git. Sebilürreşad'ı orada çıkar. Arkamızdaki Müslümanlar yeise ümitsizliğe düşmesinler. Sakarya İnşallah düşmana mezar olacak*" dedi.¹⁰³ O zor günlerin yaşadığı Ankara'da Halide Edip'de şunları naklediyor: "*...Ankara'daki heyecan panik halini alıyordu. Bir hayli kimse Kayseri'ye göçtü.*"¹⁰⁴

Kütahya-Eskişehir Muharebesinin Yunanlılar tarafından kazanılmasından sonra yeni bir düşman saldırısına kesin gözü ile bakılıyordu. Özellikle İngilizler Yunanlıları gene kışkırtmaya başlamışlardı. Lloyd George, "Yunanlıların kazandıkları zaferden sonra artık Sevr antlaşmasının hükümleri ile yetinmeleri mümkün değildir" diyordu.

Yunanlıların beklenen taarruzu 23 Ağustos 1921 de başladı. Herkesin heyecan ve endişe içinde olduğu o günlerde Akif, itidal ve metanetini muhafaza etmeyi başarmış, cepheden mütereddüt haberler geldikçe endişeye

100 TBMM GCZ, C.2, s.103.

101 Eşref Edip Akif'in bu husustaki görüşlerini şöyle naklediyor. "...Üstad bu çekilmeyi muvafık bulmayanların başında idi. Ankara'nın tahliyesine şiddetle muarız idi. Bir kere dağılduktan sonra bir daha toplanmanın imkânını görmüyordu. Bu hususta zaafa düşen arkadaşları teşci ve tenvir ediyordu." Eşref Edip, a.g.e., 1960 bs, s.182-183.

102 Eşref Edip, a.g.e., 1938 bs. s.96; Kutay, a.g.e., s.132 (Emin Ersoy'un Hatıraları kısmı); "İstiklâl Marşı Şairi ve Ankara", (Şefik Kolaylı'nın Hatıraları) *Ankara Belediye Dergisi*, Yıl 2, Sayı 5, Ankara 1953.

103 Eşref Edip, a.g.e., 1960 bs. s.163.

104 Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtiham*, 7. Bs. İstanbul 1983, s.181.

düşünelere çeşitli telkinlerde bulunarak ümitsizliğe kapılmalarının önüne geçmeye çalışmıştır.

Akif'in yakın arkadaşlarından Baytar Şefik o günlerle ilgili bir hatırasını şöyle anlatıyor: "*Sakarya muharebesinin en heyecanlı bir gecesi. Top sesleri Ankara'dan işitiliyor. Akif Beyin Tacettin Dergâhu yanındaki evinin bahçesinde oturuyoruz. Mebuslar Ankaralı, komşular hayli kalabalık. Ledel' icap Ankara'dan uzaklaşmak için herkes tetikte. Fena bir haber gelirse hemen hareket edilecek. Üstad endişe gösterenleri teskin ediyor: -Telaşa mahal görmüyorum. Evvelallah ona (Mustafa Kemal'e), onun askerliğine güvenilir. Ordumuz, inşallah galebe çalacak. Buna imanım var*"¹⁰⁵

Mithat Cemal (Kuntay) Akif için "*O, ömründe bir tek defa bir saadete vukuundan evvel inandı*" der ve bir hatırasını şöyle anlatır:

"İstiklâl zaferine.

Doğacaktır sana vadettiği günler hakkın

Kimbilir belki yarın, belki yarından da yakın.

Bu sefer nasıl inandın. dedim.

*Başımızdaki adamı kim görse inanırdı" dedi*¹⁰⁶.

Hasan Basri (Çantay)'da Akifnâme'de, Sakarya savaşı günlerindeki Akif'ten bahsederken "*İstiklâl muharebelerinin devam ettiği sırada Akif'i görmeli idiniz. O, kafesleri yırtan arslanlar gibi kükrüyordu. Düşman Ankara'ya yaklaştığı sırada Âkif hiç istifini bozmadı, onun kuvve-i ma'nevîyesi zerre kadar sarsılmadı; Etrafındakilere hep ümid, hep îman, hep cesaret telkin etti. Sanki o kocaman bir dağ idi.*"

Onun: "*Cihan yıkılsa emin ol bu cephe sarsılmaz diye biten şiiri düşmanın tam Ankara'ya doğru gelmeye başladığı bir zamanda intişâr etmiş ve bu şiir halkın îmanına âdetâ yeni bir can katmıştır.*" demektedir¹⁰⁷.

105 Fârif Edip, a.g.e., 1938 bs. s.97; 1960 bs. s.184.

106 Mithat Cemal (Kuntay), **Mehmet Akif**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1986, s.200-Akif. Atatürk'e olan inancını, 1936'da Mısır'dan döndükten sonra kendisi ile görüşen ve kendisinden Atatürk adına Kur'an tercümesi konusunda bilgi isteyen Hakkı Tarık (İs)'a şöyle anlatır. "...Tarık Bey, ben yemin etmem; fakat işte yemin ediyorum; Ben Millî Mücadele'de yanında bulundum; (onu) yakından tanıdım. Vallahî' azım, eğer Atatürk olmasaydı bu zafer kazanılmazdı" Kuntay, a.g.e., 197.

107 Çantay, a.g.e., s.23-25.

Bu sözler Akif'in birlik ve beraberlik içinde bulunduğu, yeis ve ümitsizliğe düşülmediği müddetçe Millî Mücadele'nin rahatlıkla kazanılacağı; aksi taktirde düşmanın bize hayat hakkı tanımayacağı inancını açıkça ortaya koymaktadır. Akif, ümitsizliğe düşülmesi halinde doğacak felaketi görmektense Ankara'da oğlu ile birlikte ölmeyi göze almıştır. Ancak buna gerek kalmayacağı, zaferin mutlaka kazanılacağına olan inancı en zor anlarda bile hiç sarsılmamıştır. Kazanılan Sakarya Zaferi onun bu inancını pekiştirmiştir.

Sakarya Zaferi kazanılıp düşman çekilmeye başlayınca, daha önce Kayseri'ye hicret eden memurin ve mebusan aileleri, resmî müessese ve okullar tekrar Ankara'ya dönmeye başladı. Bu arada Sebülürreşad klişesi ile Kayseri'ye gitmiş olan Eşref Edip'de 2,5 aylık bir aradan sonra malzemeleri ile birlikte Ankara'ya döndü.

Mehmet Akif, Sakarya Zaferinin kazanılmasından sonra en kısa zamanda büyük taarruza geçileceğine inanıyor fakat tabiatıyla taarruzun hangi gün olacağını o da bilmiyordu. Kendisi için ideallerinin bir ümit kapısı olan, "İslâm Birliği"nin başlangıcı olarak gördüğü büyük zafer artık gelmiyordu.

Herkes heyecan içinde Büyük Taarruzun ne zaman yapılacağını beklerken TBMM'nin 24 Temmuz 1922 tarihli oturumunda ordunun manevî kuvvetini arttırmak ve bu amaçla orduya Meclisin selamını tebliğ etmek üzere cepheye mebuslardan oluşan bir heyetin gönderilmesine karar verildi.

Büyük Millet Meclisinin 29 Temmuz 1922 tarihli oturumunda Erzurum Mebusu Salih Efendinin Kurban Bayramı'nı tebrik etmek üzere Garp Cephesi'ne bir mebusan heyeti gönderilmesine dair olan taktiri görüşülmüş ve Ankara Mebusu Ali Fuat Paşanın başkanlığında, Karesi Mebusu Abdulgafur Hoca, Burdur Mebusu Şair Mehmet Akif ve Kayseri Mebusu Atıf Beylerden oluşan bir heyeti seçmişti.¹⁰⁸

¹⁰⁸ TBMM ZC. I.Devre, c.21, s.437; Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar* I. kısım, İstanbul 1957, s.45; Kâzım Özalp bu heyetin 15 mebusan oluştuğunu yazıyor. Bak. Kâzım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922*, c.1 Ankara 1971, s.189.

1922 senesi Kurban Bayramı Ağustos'un dördüncü gününe rastladığından I Ağustos sabahı erkenden otomobillerle Batı Cephesi Karargâhına gitmek üzere Ankara'dan ayrılan heyet ertesi gün karargâha varmıştır. Yapılan programa göre bayramın ilk günü tebrik merasimine Cephe Kumandanlığı'ndan başlanacak daha sonra I. ve II. ordularla, Kolordu ve Tümen karargâhlarına gidilecekti. Durumları uygun olan tümenlerin hepsini, olmaları da bazı kıtalarını merasim düzeninde görecekti, TBMM'nin tebrikleri ve başarı dilekleri Heyet Başkanı sıfatıyla bizzat Ali Fuat Paşa tarafından tebliğ edilecekti. Bundan sonra karargâhlara uğrayarak, onlar da meclis adına tebrik edilecekti.

Bu gezi sırasında Akif, yakında başlayacak olan Büyük Taarruz öncesinde askerlerle yakın ilişki kurma şansını bulmuş, onlara cesaret verici, morallerini yükseltici konuşma ve sohbetler yapmıştır.

Ali Fuat Cebesoy, Hatıralarında bu gezi ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "*Cephe*deki vazifemiz, dört, beş günde nihayet bulmuştu. Kumandan, zabıt ve asker arkadaşlarımız arasında geçen bu kısa zamanın sürurunu asla unutamam, kıtalarımızın hareketinde gördüğümüz manzara, canlılık ve muharebe kabiliyeti kahraman arkadaşlarımızın mehabbetli bakışları bizlere zafer günlerinin pek uzak olmadığı hissini vermişti" dedikten sonra Akif ile ilgili bir hatırasını da şöyle anlatmaktadır:¹⁰⁹

109 Hatırladıkça hâlâ heyecanla titrerim. Merasim nizamında dizilmiş bir fırkamızın kıtalarını tefiş ediyorduk. Hepsisi aslanlar gibiydiler. Rahmetli ve aziz arkadaşım Mehmet Âkif, kendinden geçmişti. Dudaklarından kendi yazdığı İstiklâl Marşı'nın mısraları dökülüyordu:

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım,
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış şaşarım,
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner aşarım,
Yırtarım dağları, enginlere sığmam taşarım.

Beni solundan takip eden Âkif'e döndüm. Gözlerinde yaşlar tanelenmişti. Bu mehabetli manzara karşısında kendisini tutamıyordu.

- Âkif Bey, siz ağlıyorsunuz, dedim.
- Ne yapayım, heyecanımı zaptedemiyorum.
- Cevabını verdi ve ilâve etti:
- Fakat sizin de gözleriniz yaşlı paşam...

Arkadaşım doğru söylüyordu. Ben de heyecanlı idim. Gözlerimde tanelerle sevinç yaşları vardı." Cebesoy, a.g.e., s.46.

“Çalışmalarını tamamlayan Heyet 9 Ağustos 1922’de Ankara’ya döndü. Ali Fuat Paşa dönüş yolculuğu ile ilgili de şu bilgiyi vermektedir. “Garp Cephesi”nden zafer ümitleri ile ayrılmıştık. İkinci gruba mensup olan Eskişehir Mebusu Abdulgafur Hoca ile Şair Mehmet’te¹¹⁰ bedbinlikten eser kalmamıştı.”¹¹¹

Nihayet beklenen gün geldi. Türk Ordusu 26 Ağustos 1922’de Büyük Taarruzu başlattı. Akif’in Leylâ’sının yer yüzüne indiği Büyük Taarruzun başlangıcını Mustafa Kemal Paşa şöyle anlatır:

“24 Ağustos 1922’de karargâhlarımızı Akşehir’den taarruz cephesi gerisindeki Şuhut kasabasına naklettirdik. 25 Ağustos 1922 sabahı da Şuhut’tan muharebeyi idare ettiğimiz Kocatepe’nin cenubu garbisinde çadır-
lı ordugâha naklettik, 26 Ağustos sabahı Kocatepe’de hazır bulunuyorduk. Sabah saat 5.30’da topçu ateşimizle taarruz başladı.”¹¹²

Mustafa Kemal Paşa, Zafer’e ulaşmasını da şöyle anlatıyor. “Efendiler, 26, 27 Ağustos günlerinde yani ilk iki gün zarfında düşmanın (Afyon) Karahisar’ın cenubunda 50 ve şarkında 20, 30 kilometre imtidadında bulunan mustahkem cephelerini düşürdük. Mağlup olan düşman ordusu, kuvayı külliyesini 30 Ağustos’a kadar Aslihanlar civarında ihata ettik. 30 Ağustos’ta icra ettiğimiz muharebe neticesinde (buna Başkumandan Muharebesi unvanı verilmiştir.) düşman kuvayı asliyesini imha ve esir ettik. Düşman ordusu Başkumandanlığı ifa eden General Trikopis’te, üsera meyhanına dahil oldu. Demek ki tasavvur ettiğimiz netice-i kat’iye beş günde alınmış oldu.”¹¹³”

110 İkinci grup azasından eski Adliye Vekili Rifat Çalıkoğlu ile beraber I. dönem Mebuslarından Damar Arıkoğlu’nun hazırladıkları ve 67 isme yer verdikleri ikinci grup listesinde Âkif’in ismi yer almamaktadır. Arıkoğlu, a.g.e., s.272-276. Bu cümleden olmak üzere Âkif, zaman zaman ikinci grupla birlikte hareket etmekle beraber, fiilen herhangi bir grup içinde yer almaz. Ayrıca bak. Doğan, a.g.e., s.98.

111 Cebesoy, a.g.e., s.50.

112 Atatürk, **Nutuk**, (1938 bs) s.483.

113 Atatürk, **Nutuk**, s.483.

Sebilürreşad'ta zaferle ilgili ilk yazı 31 Ağustos 1922 tarihinde yayınlanır. Son anda dergiye girdiği izlenimini veren ve "Allahüekber" başlığını taşıyan imzasız yazı şöyledir:

*"Ey bin üç yüz seneden beri namuslu, dini müdafaa eden kahraman millet! Sen şimdi bu son gaza-yı ekberle dünyadaki davaların en haklı, en kutsî, en şerefli olanını müdafaa ile, o şeref ve şanı yaşıyorsun. Yürü..."*¹¹⁴

Derginin 7 Eylül 1922 tarihli sayısında ise zafer ile ilgili ikinci yazı yayınlanır. Bu yazı "İslâm'ın Büyük Zaferi" başlığını taşımaktadır. 8 Eylül Cuma gününe rastlamaktadır. Yunan Ordusunun çöktüğü, Türk bayrağının Akdeniz kıyılarında dalgalanmaya başladığı ve yakında Rumeli'de dalgalanması dileğinde bulunulmakta ve bu gün "... Müslümanlar için namazgâhlara toplanarak hep bir arada Cuma namazını kılmak, İslâm'ın hürriyet ve istiklâlini tebcil etmek icap eder" denmektedir.

Muzaffer ordu övülürken de "İslâmın bu büyük kurtuluş gününü vücutta getiren şehamettü ordu ve onun büyük kumandanları, hiç şüphe yok, İslâma Bedir gazileri kadar büyük hizmette bulunmuşlardır. Bu hizmetin mükâfatını vermeye Allah'tan başkası muktedir değildir." denir.¹¹⁵

Sebilürreşad'ın 21 Eylül 1338 tarihli sayısında da zaferle ilgili Başkomutan Mustafa Kemal Paşanın 13 Eylül 1338 (1922) tarihli "Büyük ve Asıl Türk Milleti" diye başlayan ve zaferi anlatan beyannamesine yer verilmektedir.¹¹⁶

Akif'in oğlu Emin, babasının büyük zafer günlerindeki halini şöyle naklediyor. "...Her saat, her gece, ardı arkası kesilmeyen müjdeli haberlerle panik halinde kaçan düşmanın elinden kurtulan topraklarımızın, kasaba ve şehirlerimizin istirdadını müjdeleyen o me'sud günler, babamı sarhoş

¹¹⁴ Sebilürreşad, 31 Ağustos 1338 (1922), sayı 515.

¹¹⁵ Sebilürreşad, 7 Eylül 1338 (1922), Sayı 516.; Değınme için ayrıca bak. Sarıhan, a.g.e., s.177-178.

¹¹⁶ Sebilürreşad, 21 Eylül 1338 (1922), Sayı 518.; Bu beyanname için ayrıca bak, Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, IV Ankara 1991, s.482-483.

edecek kadar sevindiriyor, yerinde duramıyor, gözleri ümitle, sevinçle doluyordu. Fazla dayanamadı, ordu ile birlikte olmazsa harikalar yaratan o kahramanların biraz arkasından o da ayaklandı. Beni de yanına almayı unutmuyarak Ankara'dan Eskişehir'e, oradan da Afyon'a hareket ettik.

Yunan harbinin henüz dumanları tüten karmakarışık meydanları, daha hayvan ve düşman leşleriyle tamamıyla temizleyen, kırık toprakların, hurda-haş olmuş mitralyözlerin, kum torbalarının, başa giyilen miğferlerin doldurduğu o muharebe meydanlarını babamla adım adım dolaştık. ...Bilecik ve havalisine vardığımız zaman henüz söndürülemeyen yangınlara kovalarla su taşıdık. Babam Mehmet Âkif'de bu ifaiye amelîyesine bizzat iştirak etti.

Bilecik'ten Eskişehir'e döndük. Bereket versin, Yunanlılar kaçarlarken bu şirin ve mamur vilâyetimizi yakmaya, tahrip etmeye fırsat bulamamışlardı. Orda fazla kalmadık. Ankara'ya avdet ettik..."¹¹⁷

1936'da Mısır'dan İstanbul'a döndükten sonra Akif ile bir röportaj yapan Feridun Kandemir, röportajın bir yerinde Büyük Taarruz sırasında neler hissettiğini sormuştu. Bu hususta aralarında geçen konuşmayı aynen alıyoruz.

"-Ya büyük zafer üstâdım... O anda ne duydunuz?

Kalbi durmuş gibi sarsılıyor, sonra bir anda yeniden canlanmış gibi nereden geldiği bilinmez bir ışıkla gözlerinin içi gülerek:

-Ah!... diyor ve bir lahza bırakıyor kendini bu eşsiz sevincin koynuna... dalıyor ve sesinin ta içinden dudaklarına dökülüştüğünü seziyorum.

-Allahım ne muazzam zaferdi o!... Ortalık herç ve merç oldu... Beş altı saat içinde bir başka dünya doğdu.

Tekrar gözlerini yumuyor:

-Ve biz mest olduk...

-O zaman bir şey yazmadınız mı?

-Artık benim ne düşünecek, ne duyacak, ne de yazacak, hatta ne yaşayacak takatim kalmamıştı... Dilimiz tutulmuştu. Ordu, bizzat yazıyordu.”¹¹⁸

“Doğacaktır sana vadettiği günler hakkın,

Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.”

Akif’in, Millî Mücadele’nin en karanlık günlerinde yakında doğacağını söylediği o büyük gün, Türk Ordusu’nun İzmir’e girdiğinde doğmuştu.

Düşman İzmir’de denize dökülmüştü. Akif, yurdun en uzak noktalarının da kurtarıldığını bizzat görmek arzusundaydı. Bu gaye ile Edirne’ye gitmeye karar verdi. Oğlu Emin bu seyahati şöyle anlatmaktadır. “Edirne’ye gitmek üzere Ankara’dan İstanbul’a gitmiştik. İki sene evvel şirin sahillerinde korkunç kâbuslar şeklinde yükselen ecnebi diritnoileri, kara ve meş’um ağızlarını minarelere doğru çevirmiş, güzel sularımıza demir atmış, koca Boğazı büyük hacimleriyle kaplamışlardı. Allah’a çok şükür artık şimdi onlardan eser kalmamış, İstanbul kurtulmuştu... İstanbul’da ancak bir hafta kaldık. Hedefimiz Edirne olduğu için, Sirkeci’den trene bindik. Edirne’ye gidecek olan Türkler, o zaman Babaeski istasyonunda treni terk ediyor, oradan Edirne’ye başka bir vasıta ile gidiyorlardı. Çünkü Edirne tren istasyonu, Yunan hudutları dahilinde bulunuyordu. İşgal ettiğimiz kompartımanda iki kişi yalnızdık... Babaeski’de uyuya kalmışız. Uyandığımız zaman tren de Edirne’ye vasil olmuştu. Bizi o zaman Yunanların hudut kumandanına çıkardılar. Bir “albay” rütbesini taşıyan bu Yunan kumandanı, babamla tercüman vasıtasıyla konuştu. Babam vaziyeti olduğu gibi anlattı. Yalnız mebus olduğunu söylemedi... Bizi Türk hududuna kadar getirdiler ve orada bıraktılar...”¹¹⁹

118 Yedi Gün, 01.07.1936’dan aynen alarak nakleden Çantay, a.g.e., s.308-312. Alıntı, s.310. Ayrıca bak Hilmi Yücebaşı, **Bütün Cepheleriyle Mehmet Akif**, İstanbul 1958, s.76-79. Alıntı, S.77.

119 Kutay, a.g.e., s.138-139.

Akif, oğlu ile birlikte Edirne'de eski gençlik arkadaşlarından Bekir Efendinin evinde on beş gün kadar misafir kaldı. Bu sırada Akif'in pek hürmetkârı olan Prens Abbas Halim Paşa, 1923'de Kahire'den İstanbul'a gelmişti. Akif'in Edirne'de olduğunu öğrenen Halim Paşa uzun bir telgraf-la Akif'i Heybeliada'daki köşküne davet etti... Onu ısrarla Mısır'a götürmek istiyordu.

Akif, Edirne'den Ankara'ya döndüğü zaman kafası Halim Paşanın davetiyle meşguldü. Bu haleti ruhiye içinde muhtemelen İstiklâl Marşı'nın Mecliste görüşüldüğü dönemde seçildiği Maarif Encümeni Başkanlığı görevinden 9 Aralık 1922'de istifa etti. Meclisin 16 Aralık 1922 tarihli oturumunda okunan istifa dilekçesi sağlık sebeplerine dayandırılıyordu.¹²⁰

Akif, Maarif Komisyonu Başkanlığı'ndan istifa ettikten yaklaşık üç ay sonra 8 Mart 1923'de İrşat Encümeni'ne seçildi¹²¹. Fakat aktif görev yapma fırsatı bulamadı. 27 Mart 1923'te en yakın arkadaşlarından biri olan Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyin, Muhafız Tabur Komutanı Topal Osman tarafından öldürülmesinden sonra Akif, Meclisten iyice soğudu.

Bu arada tarihi misyonunu tamamlamış olan I.Meclis de 1 Nisan 1923'de seçim kararı aldı. Yeniden aday olmayı düşünmeyen Akif 1923 yılı Mayıs ayının başında Sebilürreşad klışesini de alarak ailesi ve yakın dostu Eşref Edip ile birlikte İstanbul'a geri döndü. İstanbul'a dönerken Millî Mücadele hatırası olarak yanında iki şey vardı. İstiklâl Madalyası ve bir de o dönemde mebuslara hatıra olarak verilen mavzer tüfeği.

Eşref Edip, Akif'in bunlara verdiği değeri "Bu madalya ile tüfek, İstiklâl Marşı şairinin İstiklâl Harbi'ndeki büyük hizmetlerinin en değerli mükâfatı idi" diye yazmaktadır.¹²²

120 TBMM ZC. I.Devre, C.25, s.408.

121 TBMM ZC. I.Devre, C.28, s.43.

122 Eşref Edip, a.g.e., 1938 bs. s.98; 1960 bs. s.186.

Sonuç

Mondros Mütarekesi'nden sonra vatanın işgal tehlikesi ile karşı karşıya kalması üzerine Mehmet Akif hem İstanbul'da bulunduğu süre içinde hem de Anadolu'ya geçtikten sonra bütün gücü ile vatanımızın her türlü işgal ve baskıdan kurtarılması için çalıştığı görülmektedir. Bu gaye ile Mehmet Akif, özellikle Anadolu'ya geçtikten sonra Atatürk'ün talepleri doğrultusunda, çeşitli vilâyetlerde büyük bir coşku ile milletimize camii minberlerinden va'az ve nasihatler vermiş, vatanın kurtarılması için birlik ve bütünlük çağrısı yapmış, arta kalan zamanlarını da baş yazarı olduğu Sebillerreşad gazetesinde yazdığı şiir ve makaleleri ile Millî Mücadele'ye katkıda bulunmuştur.

Millî Mücadele yıllarına kadar tamamen "İslâmcı" bir şair olarak tanınan Mehmet Akif, o yıllarda kavmiyet hakkındaki görüşünü Millî Mücadele'nin de tesiri ile " Millîyetçi" bir havaya dönüştürdü. Düşmana karşı bağımsızlık ve hürriyet mücadelesi veren Türk Devleti ve milletinin İslâm Alemine önder olacağını düşündü. Balkan Savaşlarından önceki şiirlerinde hemen hemen hiç yer vermediği yurt, 62 diyar, vatan, millet neslim gibi kelimeleri kullanmaya başladı. İstiklâl Marşı'nda dile getirdiği "*O benim milletimindir parlayacak*", "*Arkadaş! Yurduma uğratma sakın*", "*Verme dünyaları alsan da bu cennet vatani*", "*Ebediyyen sana yok, ırkıma izmihlal*" mısraları ile Türk milletinin ebediyyen var olacağına gönülden inanarak, Millîyetçi duygularını doruk noktaya çıkardı. Çünkü Anadolu'da varlığını sürdürecektir güçlü bir Türkiye, Mehmet Akif in ideallerinde var olan İslâm Birliği'nin gerçekleşmesinde öncülük edebilecekti.

Bu itibarla Mehmet Akif, Millî Mücadele süresi içinde Anadolu'da gittiği her vilâyette Türk halkını yönlendirirken; art niyetlilerin oyunlarına gelmemelerini, tefrikaya düşmemelerini, başarılı olmak için daima birlik ve dayanışma içinde olmalarını, yabancılarla teşriki mesai yapmakla birlikte onları dost tanınamalarını, istikbalî, düşünerek daima gayret, çalışma ve sebat içinde olmalarını istemişti.